

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

REVUE
DE LA FACULTÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

YAZI İŞLERİ HEYETİ

Comité de Rédaction :

Prof. Ömer Lütfi BARKAN

Prof. Dr. Sabri F. ÜLGENER

Prof. Dr. Orhan TUNA

17.nci Cilt	1955-1956	No.1-4
-------------	-----------	--------

Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in "Fütüvvet - Nâme,, si

Abdülbâki Gölpınarlı

Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'e ait «Fütüvvet-nâme» nin şimdilik üç nüshasını biliyoruz. Bu üç nüshanın en eskisi Ankara'da Maarif Kütüphanesinde 0.355/1 - 3 No. da kayıtlı nüshadır. Bu Fütüvvet-Nâme, bir mecmuadadır. Mecmua 30×20 boyunda, eski, ortası şemseli meşin ve miklaplı bir ciltle ciltlenmiştir. Cilt sonradan tâmir görmüş ve arkasına bir meşin kaplanmış-tır. Yazı kısmı 22×13 boyundadır. Yazı güzel bir nesihtir ve harekelidir. Kâğıt filigranlı ve aharlıdır. Ne yazık ki hiç bir yerde bir tarih yok. İmlâ yanlışçadır. Âyetlerde bile yanlışlar olduğuna göre kopya edenin pek bilgili olmadığı anlaşılıyor. Başlıklar ve âyetler surhla (kırmızı mürekkep) yazılmıştır. Her sahifede onyedî satır vardır. Yazı, kâğıt ve cilt bakımından nihayet XV - XVI. yüzyıla ait olması gerekir.

Mecmuada ilk kitap, Hacı Bektâş-ı Velî'nin (Ölm. 1270) «Makaalât» ının Molla Sadeddin (Said Emre. Ölm. XIV. yüzyıl) tarafından Türkçeye tercemesidir. Kitabın 1.b. - 32. b. yapraklarını kavrayan Türkçeye tercemesidi. Kitabın 1. b. - 32. b. yapraklarını kavrayan bu kitap, «تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب عن يد عبد الضيف التخييف المحتاج الى رحمة الله الفقير محمد بن اسحاق» ketebesini taşıyordu.

«Makaalât» tan sonra yazı değişmektedir. İkinci kitap bir «Fütüvvet-Nâme» dir. Müellifini bilemediğimiz bu «Fütüvvet-Nâme»de, bir tercümanda Balım Sultan'ın (Ölm. 1516 - 7) adının «Balım Veliyyullah» diye geçmesi ve bir gül-bankte gene Hacı Bektaş'la beraber «Hacı Bektaş ve Balı Hondgâr» diye adının anılması (54. a) dikkate değer. 33. b - 56. b yapraklarını kaplıyan bu kitap «تمت بعون الله الملك الوهاب في يوم الاربعاء» ketebesini taşıyor.

Bu «Fütüvvet-Nâme» den sonra biri Halil Bey Medresesi müderrisinin, öbürü de Antalya'da adını okuyamadığımız bir Medrese

müderriisi Mustafa'nın Fütüvvet'e ait iki fetva sureti (57. b), sonra imzasız bir başka fetvası var (58. a). Bu fetvalar Türkçe. Sonra tefsirlerden alınma Arapça bir bölüm (58. b - 59. a), sonra gene Fütüvvete ait bazı şeyler (59. a - 64. b), tekbirler, çift sürmek vesaireye ait Fütüvveti ilgilendiren izahlar var (64. b - 67. b). Bu bölüm, 67. b'den sonra eksik. Sahife «Havvâ'ya» diye bittiği ve altında öbür sahifenin başlangıç sözü olan «Gösterüp» sözü yazıldığı halde 68. a, Besmele ile başlıyor ve 72. b'ye kadar gene Fütüvvet erbabının, pîrleri v.s. hakkında Türkçe bir «Fütüvvet-Nâme» var. Bu risale de 72. b'de «تعالیٰ» sözü ile bitiyor. Bütün bunlar «Makâ-lât» ı kopya eden İshak oğlu Muhammed'in yazısı.

73. b'de Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in «Fütüvvet-Nâme» si başlıyor ve 120. b'de «Tükürmeye ve sümkürmeye» sözleri ile bitiyor. Ketebe'de Temmet yok. Ayrıca edepler kısmını ihtiva eden bu son kısımda yemeye ait oniki, içmeye ait üç, söylemeye ait dört, elbise giymeye ait beş, evden çıkmaya ait dört, yol yürümeye ait sekiz, mahallede yürümeye ait dört, pazarda yürümeye ait beş, nesne satın almaya ait üç, eve nesne götürmeye ait üç, eve girmeye ait beş, oturmaya ve konukluğa ait üçer, beyler katına gitmeye ait beş, teferrüce varmaya ve insan dâvet etmeye ait üçer, hamama gitmeye ait altı, su dökmeğe ait on, hasta dolaşmaya ait beş, yasa gitmeye ait altı, mezarlık ziyaretine ait dört, döşekte yatmaya ait dört, döşekten kalkmaya ait üç, bardağa su koymaya ve ayakkabı çevirmeğe ait ikişer, mescide girmeye, mescitte oturmaya ve mescitten çıkmaya ait üçer edeb olduğu ve böylece yüzüymüddört edebe riayet etmenin gerektiğini söylerken bunlardan «nesne satın almak, eve nesne götürmek, eve girmek, oturmak, konukluğa varmak, beyler katına varmak, teferrüce varmak, adam dâvet etmek, hamama varmak, su dökmek edeplerini atlıyor. Mezarlığa varmak edeplerinin dört olduğunu söylediği halde üç edebi anlatıyor.

102. b'nin onikinci satırının sonlarında «pes evvel» sözünden 103. a'nın sonu olan «nûrûn alâ nûr»'a dek bir kere daha yazılmış, sonra okuyan biri, bu yanlış anlıyarak bu satırları gizmiş.

Aynı kütüphanede 482/1 No. da kayıtlı ve 297.3 tasnif No. lu mecmua da aynen bu mecmuadaki risaleleri muhtevi. Çok yeni ve nihayet XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait olan, rık'ayla yazılmış bulunan ve istinsah edeni bilinmiyen bu mecmua, yanlışlarına varıncaya kadar önce tavsif ettiğimiz nüshanın tıpkısı bulunduğundan ilk mecmuadan yazıldığına hiç bir şüphe yok.

Seyyid Huseyn'in «Fütüvvet-Nâme» sinin bir nüshası da İstanbul Belediye Kütüphanesinde Muallim Cevdet Kitapları arasında K. 40 No. da kayıtlı bulunan mecmuadır. Meşin ciltli ve üstünde yazısını ve «Esseyyid Ahmed Rıza», «Ahmed Rıza» mühürlerini muhtevi olan bu nüsha 25×15.5 boyundadır. Bu mecmuada 1 - 65. sahifeler «Makaalât» tır. «قدمت مقالات شريف في يوم الائمة ثلاثة وعشر في شهر رمضان المبارك في، «Makaalât, ketebesini taşır. «تأبين بعد الف هجرة نبي»

«Makaalât» tan sonra 67 - 157. sahifeler لاركان «هذا كتاب فتوة نامة» 157. sahifede yirmiyedi Ramazan Pazartesi 1282 tarihi var.

Bu Fütüvvet-Nâme'den sonra 159 - 232. sahifelerdeki Virânî risalesinin sonundaki şu ketebe, mecmuayı kopya edenin, mecmua sahibi Ahmed Rıza olduğunu ve bu zâtın Tuna boyunda Hacıoğlu-pazarcığı'nda doğduğunu bildiriyor :

«قد وقع ختام هذه الرسالة في يوم السبت المبارك سبيع في شهر ذالقعده فصار تحرير بيد الفقير الحفيظ درويش احمد رضا المولود بقصبة حاجي اوغلو بزارجني بجوار سواحل نهر طونه بعد هجرة وما ارسناك الارحة للعالمين بسنة اثنين وثمانين والف سنة ١٢٨٢ تمام شد»

Mecmuada Meczip Selim Baba risalesinin sonundaki «بيد درويش» ketebesinden de Ahmed Rıza'nın hicri 1266 tarihinden (1849) 1285 tarihine (1868) kadar Hacıbektaş tekkesinde Dede-Babalık eden ve son tarihte ölen Tûrâbî Ali Dede - Baba'nın dervişlerinden olduğunu anlıyoruz.

Bu nüsha da bütün yanlışları ile ilk nüshanın aynı. Bu bakımdan ondan kopya edildiğinde hiç şüphe yok. Ketebelerden de anlaşıldığı gibi istinsah eden, gerçekten de pek bilgisiz. İlk nüshanın bittiği yerden sonra bu nüshada dörtbuçuk satır var. Biz, bu satırların Ahmed Rıza tarafından yazıldığını ve böylece eksik nüshayı tamamladığına inandığımızı sanıyoruz. Ahmed Rıza, başka bir nüshadan yazsaydı Ankara nüshasındaki bütün eksikleri tamamlayacaktı. Hâsılı elimizde üç nüshası bulunmakla beraber, bu Fütüvvet-Nâme, iki nüshası aynı nüshadan yazıldığına göre şimdilik tek nüshadır. Burada bu tek nüshanın da Hacıbektaş tekkesinden gelen kitaplar arasında olduğunu da kaydedelim.

Nüshanın tavsifinden sonra özetini ve özelliklerini vermiye başlıyoruz :

Bu «Fütüvvet-Nâme», Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481) yazılmıştır (74. a - b). Müellif Şeyh Seyyid Huseyn ibni Şeyh Seyyid Gaybî'dir (74. a). Kitabın başlarında Fatih, bir çok vasıflarla övülmede ve geçeresi Osman Gâzi'ye dek sayılmadadır. Ancak I. Murad'ın adı, belki de kopya eden tarafından unutulmuştur. Bur-gâzî'nin «Fütüvvet-Nâme» sinden sonra elimizdeki ilk Türkçe Fütüvvet-Nâme budur.

Seyyid Huseyn hakkında hemen hiç bir bilgimiz yoktur. Babası Gaybî kimdir? Bunun hakkında da tam bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu Gaybî, 1065 Rebiulevvelinin yirmiikinci günü (1655) ölen ve Melâmiyye-i Hamzaviyye'ye mensup bulunan meşhur Oğlanlarşeyhi İbrahim'in halifesi Kütahyalı Gaybî Sun'ullah olamaz. Gaybî Sun'ullah 1087 de (1676) sağdır^[1]. 1451 - 1481 de sağ olan bir adamın babası, 1676 - 1677 de sağ olamaz.

Bursa'da Orhan Camiindeki eski eserleri muhtevi kütüphanede, Morali kitapları arasında eski 35 No. da kayıtlı bulunan ve bugün Genel Kitaplar arasında 690 No. da mukayyed olan «Şarhu Hutbat-al Bayân» var. Alevî ve Bektâşîlerce pek meşhur olan, vaktiyle her Bektâşî tekkesinde bir, hattâ birkaç nüshası bulunan şerh, Alî'ye isnâd edilen ve «Gökleri direksiz tutan benim; rızıkları dağıtan benim...» gibi yetmiş iki sözden meydana gelmiş bir hutbenin, mümkün olduğu kadar şerîata uydurulmak gayretiyle ve zoraki tevillerle yazılmış bir şerhidir. Şimdiyedek rasladığımız en eski nüshası budur. Kopya eden İsâ adlı biridir ve 920 yılının Zil-ka'desinin başlarında (1514) kopya ettiğini ketebede açıklamadadır. Hutbeyi şerheden, «Ammâ bu bende-i fakıyr al muhtâc ilâ rahmet-Al-lâh-al kebîr Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî afallâhu anhuma gör-

[1] Bursa Kütüphanesinde, Genel Kitaplar arasında eski 1441 No. da kayıtlı bir mecmuada Gaybî Sun'ullah'ın «Risâle-i Halvetiyye ve Bayrâmiyye, Risâle-i Mekârim-al Ahlâk fi Tarıyk-al Uşşak, Risâle-i İlm u Amel, Şerhu Esmâ-al Husnâ» adlı risâleleri ve bâzı kasideleri v.s. var. Son risâlenin, «Vakaa'-al farâğ min cam'ihî alâ yadî-ş Şeyh Sun'ullah ibniş Şayh Ahmed ibniş Şayh Ahmed ibniş Şayh Başîr fî madînatî Kütahya fî târihi seb'a va samânîna ba'd-al alf bi a'vnihil gaybî» ketebesinden, 1087 de sağ olduğunu anlıyoruz. Risâleyi, müellifin el yazısından bir yıl sonra kopya eden ve «Risâle-i Hall-al Maârif» adlı bir risâlesi de bulunan Ahmed ibni Rıdvân'ın ketebesinde, Gaybî'nin ölümüne ait bir kayıt bulunmadığına göre Gaybî, 1088 de de (1677) sağdır.

düm ki Rûm vilâyetinde nice azizler ve kardaşları yitişdi ki ehl-i erkân ve muhibb-i Hânedan ve kemer-beste-i Şâh-ı Merdân, sâhib-fütüvvet ve sâhib-mahabbet...» sözleriyle kendisini tanıtıyor (s. 12). Gene aynı eserde, «Nâd-ı Alî» nin hassalarından bahsederken, «Pes fakıyr ü hakıyr, ya'nî Şeyh Seyyid Huseyn ibni Şeyh Gaybî'yi duâyı hayrıla yâd ideler» diyerek bir kere daha kendisinin ve babasının adını anar (s. 126) [2].

Şeyh Huseyn, «Hutbat-al Bayân» şerhinin dîbâcesinde «Ve anlar içün taryık-ı fütüvvetde ve râh-ı uhuvvetde ve sülûk-i asfiyâda ve menâkıb-ı evliyâda kudemânın kelimâtından intihâb kılub türki dilinde bir nice risâle inşâ itmişidim» sözleriyle fütüvvete ve tarikate ait birkaç kitabı daha bulunduğunu bildirir. Hiç şüphe yok ki bu kitapların biri, metnini sunduğumuz «Fütüvvet-Nâme» dir. «Hutbat-al Bayân» şerhi, 1514 te kopya edildiğine göre bu tarihten önce yazılmıştır. «Fütüvvet-Nâme» sini bundan da önce yazdığını bildirdiğine ve «Fütüvvet-Nâme» yi Fâtih devrinde, yâni 1451 - 1481 de yazdığına göre bu şerh, 1451 den de önceye âittir.

Seyyid Huseyn, «Hutbat-al Bayân» şerhinde de münâsebet düştükçe fütüvvetten bahseder. Yirmiüçüncü kelimedde, Oniki İmâm'ı andıktan sonra, vilâyetin İbrâhim Peygamber'le başladığını, kutbunun Alî olduğunu, hâtem-i vilâyetin de Muhammed Mehdî bulunduğunu söyleyip «mebde-i fütüvvet nefis-i şerîf-i İbrâhim Halîlullah'dur ve kutb Alî Veliyyullah'dur ve hâtem-i fütüvvet Muhammed Mehdî'dür aleyhi selâmullah» der (s. 102). Bu sözler, Abd-al Razzak-ı Kâşânî'nin «Fütüvvet-Nâme» sinden alınmıştır (Abdülbâki Gölpınarlı: İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları; İktisat Fakültesi Mecmuası, No. 14, 11. cilt, 1949-1950, Metin, s. 154-157, terc., s. 264-269).

Aynı kitapta Pir Ömer-i Halvetî'den (1397-8) de bahseder ki «Fütüvvet-Nâme» sinde bu zât, kendi fütüvvet silsilesine dâhil kişilerdendir (s. 139). Gene aynı kitapta, «Ben yigitven ve yigit oğlivan ve yigit atasıvan ve yigit kardaşıvan» diye tercemesi geçen ha-

[2] 25×15 eb'adında olan ve İsa adlı bilgisiz biri tarafından kopya edilmiş bulunan bu nüsha, mukavva bir ciltle ciltlenmiştir. Yazmalara yaprak numarası konacakken sahife numarası konmuş. Yazılı yeri 14×9.5 eb'adındadır ve harekeli, nesihle yazılmıştır. Her sahifede onbir satır vardır. Bütün kitap 466 sahifedir. 1-13, 80-150, 172-191, 248-317, 454-463. sahifeler, harekesiz ve yeni bir yazıyla yazılmıştır. Nüshanın bu sahifelerinin kaybolduğu, sonradan kitaba sâhib olan birisi tarafından bir başka nüshadan yazılarak tamamlandığı anlaşılıyor.

dîs (s. 198) ve daha birçok bahisler, aynen «Fütüvvet-Nâme» sinde de geçer. Fütüvvet erkânında, Seyfilere kılıç verildiği, Milhîlere tuzlu su sunulduğu, Hulvîlerin helva pişirdikleri de anlatılmakta ve bu arada Kırklar meclisinde bir üzümün ezilip kırk kişinin içtiği de bildirilmektedir (s. 210-215). Hâsılı bu kitaba, bir bakımdan bir «Fütüvvet-Nâme» de diyebiliriz [3].

Kitabın başında, ayrı ve oldukça acemi bir yazılı bir satır halinde

*Fütüvvet-Nâme-i Şâh-ı Vilâyet
Bahm Sultan kalup dâim şehâdet*

beyti yazılmış (73. b). Bu beyit, Hacıbektaş kazasındaki türbesinin üstünde 925 tarihi bulunan (1519) ve rivayete göre 907 de (1501-1502) Hacıbektaş postuna oturup 922 de (1516-1517) ölen Balım Sultan'ın, bu kitaba büyük bir önem verdiğini belirtmekte. Aynı mecmuada «Makaalât» tan sonraki müellifi meğhul «Fütüvvet-Nâme» de, Balım Sultan'ın adının geçtiğini ve gene aynı kitapta bir gül-Bankte, sağ olduğu anlaşılan ve selâmetine dua edilen «Muhammed Rıza» nın «مفتاح الدقائق في بيان افتوة والحقائق» adlı Fütüvvet-Nâme sahibi Seyyid Alâeddin oğlu Seyyid Muhammed Razavî olması ihtimali de gözönüne alınır, hele Seyyid Muhammed Razavî'nin Bursada Şâfiî kadını bulunduğu (İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları adlı makalemize bakınız, İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XI, sayı: 1-4 den ayrı bası. 1952, s. 24-25) ve «Hutbat-al Bayân Şerhi» nin en eski nüshasının Bursa'da bulunmasına bakılırsa Seyyid Huseyn'in ve babasının, o zamanlar Fütüvvet ehlinin belli-başlı merkezlerinden biri olan Bursa'da yaşadıkları ve Seyyid Huseyn'in, kitabını Bursa'da yazdığı ihtimali de ortaya atılabilir sanırız. Zaten Bursa'da 800-900 de birçok Şîî İranlı tâcirlerin bulunduğunu da biliyoruz ve bu da, ihtimâlimizi kuvvetlendirmedir [4]. Şimdilik gerek Gaybî, gerek oğlu Seyyid Huseyn hak-

[3] Hutbat-al Bayân, Husâmedd'n Aliyy-al Bidlisiyy-al Nûr-Bahgî adlı birisi tarafından da Arapça olarak ve pek mustalah bir dille şerhedilmiştir. Şârih, şerhini 893 Ramazanının sonuncu günü (1488) Tebriz'de bitirmiştir. Şârihin nüshasından 898'de (1492-1493) ist'nsah edilmiş güzel bir nüsha, Aya-sofya Kütüphanesinde 1777 mükerrer No. da kayıtlıdır.

[4] Bursa'da Emir Sultan türbesine girilirken sol tarafta, türbe avlusuna açılmış pencerelerin arkasında 800 kûsur tarihini taşıyan ve çok güzel ve girift bir sülûsle yazılmış bulunan taşlarda Oniki İmam'a salavat getirilmededir ki bu keyfiyet, sāhiplerinin Şia-i İmâmiyyeden olduğuna kesin bir delildir. 900 kûsur tarihini taşıyan Şirazlı İranlıların taşları da vardır. Bugün bu taşlar, Muradiye avlusundadır.

kinda başka hiçbir bilgimiz yoktur. Burada Bektaşîliğin, doğrudan doğruya Fütüvvet erkânıyla yoğrulduğunu, Fütüvvet ehlinin hemen bütün tercümanlarını kabul ettiğini ve ancak XV-XVI. yüzyıllarda tam erkânı ile kurulduğunu, Alevîliğin de en fazla Fütüvvetin tesiri altında kaldığını, başka bir deyimle Fütüvvet ehlinin, bu yüzyıllarda Alevî ve Bektaşîlerle birleşerek İran Safavî propagandasına olanca hızlarıyla girişmiş bulunduklarını da kaydedelim (aynı makaleye bakınız, s. 66-69).

Şimdilik Seyyid Huseyn ve babası Seyyid Gaybî hakkında söyleyebileceğimiz sözler ancak bu kadardır.

«Fütüvvet-Nâme» nin mukayeseli özeti :

Seyyid Huseyn, Fütüvvet-Nâmesi'ne, meâlen «Hamdolsun Allah'a ki Fütüvveti imanla süsledi, mürüvveti kerem ve ihsanla apaçık bir hale getirdi. Dostlarının kalplerini Fütüvvet ve irfan maarifinin inceliklerine ait nüktelerle nurlandırdı...» diye başlayan Arapça bir dîbâce ile giriyor ki bu dîbâcedeki «dostlarının kalplerini Fütüvvet ve irfan maarifinin inceliklerine ait nüktelerle nurlandırdı» cümlesi, «irfan» kelimesi müstesna, tamamiyle Nakkaş İlyasoğlu Ahmed'in «Tuhfat-al Vasâyâ» sından alınmıştır. Netekim gene dîbâcedeki «Fütüvveti yolların en selâmeti kıldı» cümlesi de aynı kitabın dîbâcesinden alınmıştır (aynı makale, metin, s. 121, terceme, s. 205). Müellif, Dîbâcede Tanrı'nın birliğini, eşî-ortaklığı olmadığını, Muhammed'in, onun elçisi olduğunu söyledikten sonra ona, soyuna ve onlara uyanlara rahmet yollamakta, Sâdık'tan (Sıddîk olacak), Âdil'den ve Kur'an'ı toplıyandan Tanrının râzı olmasını dilemekte ve böylece daha başlangıçta, Abu-Bekr, Ömer ve Osman'ın adlarını anmamak suretiyle mezheb ve meşrebini belirtmektedir. İlk üç halifenin adlarını anmadığı halde Alî'nin adını anmakta, ondan sonra sırasile Hasan, Huseyn, Alî Zeyn-al Âbidîn, Bâkır, Sâdık, Kâzım, Rızâ, Takiyy, Nakiyy, Askerî'nin adlarını anmada, Onikinci İmâm Muhammed-al Mehdi'ninse Şîa-i İmâmiyye mezhebinin inancına uyup adını ve künyesini anmamakta, onu «Sâhib-al Zamân» diye övmektedir (75. a). Böylece «Tuhfat-al Vasâyâ» yı gördüğü ve ondan faydalandığı daha başta anlaşılan müellifin Dîbâcede «an» seciini kullanmasına bakılırsa Burgâzî'nin «Fütüvvet-Nâme» sini de gördüğü meydana çıkıyor ki ilerde bu, daha da açıklanacaktır (Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si. Abdülbâki Gölpınarlı'nın önsözü ile İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 15, sayı 1-4, ayrı basım,

metin, s. 37). Ondan sonra İslâm Pâdişahı diye andığı Fâtih Sultan Muhammed'i bir hayli övmeye, bu arada altı beyitlik bir kıt'a da yazmaktadır ki herhalde bu, kendisinin olacak. Fâtih'i övüş, 75. a'ya kadar sürüyor.

Müellif, Dîbâceden sonra söze başlarken kitabını «hangi kavme peygamber gönderdiysek kendi dilince gönderdik» âyetini anarak tıpkı Burgâzî'ye uyuyor ve Türkçe yazışının sebebini aynen onun gibi izâh ediyor (aynı makale, metin, s. 39). Sonra «bilgi ki Fütüvvet a'lâ makamdur ve azîz derecedür, aslı kadîmdür, ezelîdür ve ebedîdür...» diyerek gene «Tuhfat-al Vasâyâ»nın başlangıcını âdetâ meâlen Türkçeye çevirmededir (İslâm - Türk illerinde, metin, s. 122, terceme, s. 207-208). Esâsen Burgâzî de Dîbâcesinde ve başlangıçta aynı kitaptan faydalanmıştır (Burgâzî, s. 8-9, metin, s. 37-38). Seyyid Huseyn, bundan sonra anlatacağı seyleri bildirip kendi adını ve babasının adını anmada, okuyanların hayırla anmalarını, fakat kitabını ehil olmıyanlardan gizlemelerini dilemededir (75. a).

Seyyid Huseyn önce şedd ve helvanın ve dört tekbirin aslını anlatır. Ona göre Âdem Peygamber, cennetten sürüldükten hayli bir müddet sonra Cebrâîl, Âdem'in saçını kesmiş, ona şedd kuşatmış, bir sahandâ helva getirip lokma sunmuş, Âdem bu yüzden tekbir getirmiştir. Bu tekbire «Tekbîr-i Rızâ» deniyor. Âdem helvanın bir kısmını Havvâ'ya saklamıştır ki mahfillerde olmıyanlara ve başka şehirlerde bulunanlara helva göndermek burdan kalmıştır. Aynı zamanda Âdem suçunu itiraf etmiş, «وَبَاظِمْنَا أُنُفُسًا» âyetini okumuştur ki tercüman okumanın aslı da budur (tercümanlar için İslâm - Türk illerinde adlı makalemize bakınız, s. 55-57). Bu kısımda Âdem Peygamber'in incir yaprağı ile edep yerini örttüğünü, incirin sütünden pamuk olduğunu da anlatıyor ki bütün bunlar, etrafıca Burgâzî'de geçer (met'n, s. 42). İkinci tekbire «Tekbîr-i Fenâ» deniyor. Nûh, Tûfan haberini duyunca tekbir getiriyor. Cebrâîl de Tanrı emri ile Nûh'a şedd kuşatıyor. Sonra oğuldan oğula, peygamberden peygambere, İbrahim'e ulaşıyor. Üçüncü tekbiri İbrahim, oğlu İsmail'i kurban edeceği sırada Cebrâîl'in bir koç getirdiğini görünce alıyor. Bu tekbire de «Tekbîr-i Safâ» diyorlar. Dördüncü tekbiri, Muhammed Peygamber Mi'raca dâvet edilince alıyor. Buna da «Tekbîr-i Vefâ» deniyor. Aynı zamanda Cebrâîl, Muhammed'e şedd kuşatıyor. Bu dört tekbire «Çâr Tekbîr», dört peygambere de «Çâr Pîr» adı verilmede (75. a - 79. b).

Molla Huseyn Vâiz de «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de Çhâr Pîr ve Çhâr Tekbîr'den bahseder. Ancak orda Çhâr Pîr aynı zamanda «Pîr-i Tekbîr», «Peder-i Hakîykat» da denen «Pîr-i Terbiyet, Pîr-i Sohbet, Pîr-i İrşâd» dır. Dört tekbir hakkında verilen bilgi aynı olmakla beraber orda Muhammed, Abû-Cehl'in başı gelince tekbir getirmiştir (28. a).

Seyyid Huseyn bu bahisten sonra Vidâ' haccından dönüştü Gâdîru Humm'da Muhammed Peygamberin, kendi yerine Alî'yi imâm, halife ve vasiyy tayinini bir çok eklentilerle, meselâ birinin itirazı üzerine Alî'yi gömleğinin içine almasını, bedenlerinin bir, başlarının iki görünmesini, yere serilen seccadede her ikisinin ikişer rik'at namaz kılmasını, Peygamber'in Alî'ye şedd kuşatmasını, kardeş edinmesini, Alî'nin de Peygamber'in emri ile bazı kişilerin bellerini bağlamasını uzun uzadıya söyleyerek anlatır. Ancak onyedî kemerbeste arasında onbeşincisi bu nüshada atlanmış (79. b. - 83. b.). Bu tafsîlât, hadisler doğru yazılmak üzere «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de var; hattâ bedenlerin bir, başların iki görülmesi ve namaz bile (45. b - 47. b.).

Seyyid Huseyn bundan sonra Gadîru Humm'da Peygamber'in Alî'ye şeddin ve kardeşliğin şükranesi olarak helva hazırlamasını buyurduğunu anlatmaya başlar: Yanlarında bulunan peksemet, hurma ve yağı, deveye yem verdikleri bir tahta çanağın içinde yoğururlar. Böylece büyük tahta kap anlamına gelen «cefne» sözüne izafetle bu helvaya «Helvâ-yı Cefne» denir. O mecliste Alî helvayı kemer-bestelere pay eder. Selman'la da bir kutuya koyduğu bir parça helvayı Hasan ve Huseyn'e gönderir (84. a). Bu da aynen «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de vardır ve aynı tarzda anlatılmadadır (50.a-50. b). Arapça ve Farsça eski Fütüvvet-Nâme'lerin hiçbirinde olmayan bu helva geleneğine ilk olarak Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-Nâme'sinde rastlıyoruz. Fakat Mevlânâ'nın bir gazelinde, «Ey Fütüvvet ulusu, ey peygamberlik dîbâcesi, ey müriyyet padişahı, helvayı yalnız yeme» dediğine bakılırsa daha XIII. yüzyılda Fütüvvet ehli arasında helva pişirme ve yollama erkânının bir gelenek haline geldiğini anlarız (İslâm-Türk illerinde. s. 32). Gene Seyyid Huseyn, Selman'ın Medayin'e, Suheyb'in Rum ülkesine, Zün-Nûn'un Mısır'a, Seyf-i Yemenî'nin (böyle) Yemen'e gönderildiğini yazıyor (84. b). Bu da aynen «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de var. Yalnız bu kitapta Dâvûd-ı Mısırî'nin Mısır'a, Abu-l Muhcin'in Yemen'e gönderildiği

yazılı. Bu kadarcık bir fark var (57. b). Seyyid Huseyn, helvaya ait bir başka uydurma rivayet de kaydediyor :

Kûfe'de Selman'ın müritlerinden Abdürrahman Külhan-tâb adlı biri var. İmâm yezitlerden kaçıp Abdürrahman'a sığınıyor. Bunu gören yezitler, arkasından seğirtiyorlar. Abdürrahman, yezitler gelmeden küçücük oğlunu külhana atıp yakıyor. Yezitler gelince İmâm'ı külhana attım, yaktım diyor ve yanmış cesedi gösteriyor. Yezitler hoşlanıyorlar ve gidiyorlar. İmâm oğlun benim kardeşim olsun, onsuz cennete girmiyeyim diyor ve canı için helva pişirtiyor. Kırk tane mümin çağırıyor. Helvayı pay ediyor. Abdürrahman'ı şeyh, onun müritlerinden İshak'ı nakıyb dikiyor, her birini bir yere gönderiyor (85. a-b).

Seyyid Huseyn'de, kendisine ulaşan Fütüvvet silsilesi şudur :

Alî — Selman — Abû-Derdâ — Ammâr ibni Yâsir — Kaydâr — Abû-Aliyy-i Tûnî (bu zât İmâm Mûsa-l Kâzım'a ulaşmış) — Emîr Muabbir — Avn — Abû-Muslih — Ömer-i Sincânî — Cûş — Abu-l Hasen-i Neccâr — Abu-l Fadl — Kays ibni Selman — Abû-Şucâ' — Emîr Mavsîlî — Abdullah-ı Hallâb — Abu-l Hasen-i Irâkîy — Abu-l Berekât — Abu-l Kaasım — Seyyid Alî — Şedîdâ (85. b - 86. a) — Pîr Ömer-i Halvetî — Aliyy-i Attâr — Baba Hacı Irâkîy — Şeyh Abdüssamed — Şeyh Abuş-Şekûr-i Endelüsî (Mağribîoğlu) — Şeyh Alî (Sayyâdoğlu) — Şeyh Seyyid Huseyn ibni Şeyh Seyyid Gaybî (86. b).

Seyyid Huseyn, Şedîdâ zamanındaki padişahın gerdışı olduğunu, «Neuzü billâh» diye kaydedip âlemin fitne ile olduğunu, erkânın zayıf olduğunu, Şedîdâ'nın gördüğü bir rüya üzerine, herhalde o padişahın yerine geçen ve muh'bb-i Hânedan olan bir padişaha baş vurduğunu, padişahın Şedîdâ'ya icazet verdiğini de yazıyor ve Şedîdâ'nın, Oniki İmâm aşkına oniki kişiye sedd bağlayıp seccade verdiğini, oniki büyük şehre gönderdiğini, onlardan birinin Pîr Ömer-i Halvetî olduğunu da bildiriyor. Aynı zamanda Mağribîoğlu diye tanınan ve uzun bir ömre sahip olan Abuş-Şekûr-ı Endelüsî'nin, Rum ülkesinde Sultan Murad icazeti ile erkânı ihya ettiğini söylüyor.

Bu şeceredeki Cûş, herhalde Nakkaş Ahmed'in şeceresindeki Cevşen-al Ferâzî olacak. Çünkü ondan sonraki Abu-l Hasen-i Neccâr, burda da aynen geçiyor. Netekim ondan sonraki Abu-l Fadl da

gene Nakkaş Ahmed'in şeceresindeki Abu-l Fadl-al Tarhân olmalı. Bu takdirde Abu-l Fadl'dan sonra şeceredeki Kays ibni Selman da Nakkaş Ahmed'de sadece Selman diye geçen zat olacak. Abû-Sucâ' da ihtimal Abd-al Şibl'dir (İslâm-Türk. s. 33). Şedîdâ kimdir? Zamanında gerdiği olan padişah kimdir? Hattâ gerdiği ne demektir? «Gerdiği=dönük» anlamına mı geliyor? Neuzü billâh diye bu hal-den Tanrıya sığınmasına bakılırsa öyle olacak. Sonra baş vurduğu padişah kim? Bunları çözmiye imkân yok. Ömer-i Halvetî, ilk defa «Halvetî» adını alan zattır ve hicrî 800'de (1397-1398) Tebriz'de vefat etmiştir (Lamazât-ı Hulvî, İst. Üniv. K. Türkçe yaz. 1894, 128. a - 130. b). Onun şeyhi Muhammed-al Halvetî ile halifesi Miyrem, yahut Emre'nin adlarının başlarına «Ahî» sözünün eklenmesi de Seyyid Huseyn'in şu izahı ile daha iyi anlaşılıyor (Atâyî: Şa-kaayık Zeyli, Matbaa-i Âmire - 1268, s. 62). Seyyid Huseyn'in şeyhi Sayyâdoğlu'nun şeyhi Mağribîoğlu'ya Rum ülkesinde erkânı ihyâ için icazet veren Sultan Murad, 1359-1389'da hüküm süren I. Murad olmalıdır. Ancak 1397-1398'de ölen Ömer-i Halvetî ile bu zat arasında üç kişi var. Ömer-i Halvetî'nin pek uzun bir ömre sâhib olduğunu, bu üç kişinin de pek kısa ömür sürdüklerini kabul etsek bile Pîr Ömer-i Halvetî'nin ölüm yılı, gene de I. Murad'ın ölüm yılından yedi-sekiz yıl sonra oluyor ki bu padişahın, ülkesindeki ahî şeyhlerinin şeyh-al meşâyihi olduğunu bildiğimiz halde bunu garip buluyoruz. Galiba bu garabet, Seyyid Huseyn'in de dikkatini çekmiş ki Abuş-Şekûr'un uzun bir ömre sâhib olduğunu yazmış, amma aradaki üç kişiyi kaldırmadığından bu garabeti yok edememiş. Kendisi ile bu zatın arasında Sayyâdoğlu'nun, yâni bir tek kişinin bulunması ise tam yerinde.

Seyyid Huseyn «Fütüvvet-Nâme» sinde bir münasebet düşürerek kendisinin, İsnâ-Aşerîlerce yedinci İmâm olan Mûsa-l Kâzım'ın (ölm. 799), soyundan olduğunu da bildiriyor (89. a).

Seyyid Huseyn, kitabında şeddin yedi adı, yedi bağlaması, yedi açması, yedi götürmesi, yedi salması olduğunu, netekim göklerin, yıldızların, yerlerin, uzuvların, Mushafın (okunuşuna göre), Fâtiha sûresi âyetlerinin, Kur'an'a verilen adların, sadece yere gelen uzuvların, tavafın, Safâ ile Merve arasında sa'yin, seytana atılan taşların, nefs-i emmâre'nin başlarının, cehennemin, hafta günlerinin hep yedi olduğunu, farz namazlarının onyedini olduğunu, Kadir gecesinin, Ramazanın yirmiyedinci gecesine rastladığını söylüyor ve herbirinde nice işaretler bulunduğunu bildiriyor (90. a-b). Bu da

doğrudan doğruya Nakkaş Ahmed'den alınmadır (İslâm-Türk. metin, s. 126, terceme. s. 215, not. 5, aynı sahife). Burgâzî de bu yediye dayanan seyleri aynı kitaptan alır (metin, s. 39). Hiç şüphe yok ki bu yedili tasnif, Seb'iyeye denilen (Yedililer fırkası) ve yedi İmâm tanıyan İsmâiliyye'nin tesiri ile meydana gelmiş ve sürüp gitmiş bir şeydir.

Müellif, Alî'nin Fütüvveti şu yedi harfle anlattığını yazar : ق ا س ت م ه ی Kaf, doğruluk anlamına gelen «Sıdk» sözündeki ka-fa, elif, arılık-temizlik anlamına gelen «safâ» daki elife, nun, emin oluş anlamına gelen «emanet» teki nuna, te, çekinme anlamına gelen «tukaa» daki teye, mim, ululuk ve vergi sâhibi oluş anlamına gelen «kerem» deki mime, he, erlik, adamlık anlamına gelen «mürüvve» deki heye (tâ-i merbuta), ye, utanmak anlamına gelen «hayâ» daki ye harfine işaret. Kimde bu yedi harfin nişanesi varsa Fütüvvet ağacı onun gönlünde biter diyor (90. b - 91. a). Bu da «Tuhfat-al Vasâyâ» da aynen var (metin, s. 126, terceme, s. 216). Bu harfler aynı kitaptan alınmak suretiyle Burgâzî'de de var (önsöz, s. 12, metin, s. 50). «Tuhfa» da ihtimal bu harfleri, ana kaynağı olan «Umdat-al Vasıla» dan almıştır.

Seyyid Huseyn, «Seyyid Nâsır-ı Husrev rahmetullâhi aleyh» diye birinden bahsetmede ve bu zatın, «Fütüvvet bir ağaçdur, aslı Tangrı sıfâtudur; budakları enbiyâ sıfâtudur; yaprakları evliyâ sıfâtudur; yimişi mü'minler sıfâtudur. Pes Fütüvvet ağacının köki tevhid ve ihlâsdur; budakları sıdk u safâ ve ahd u vefâdur; yaprakları edeb ü hayâdur ve semeri ma'rifet-i evliyâdur ve ol ağacın suyu rahmet-i Hudâdur ve ol yemişün lezzeti kerem ü sehâdur ve hazzı havf u recâdur» sözlerini almadadır. Bu Seyyid Nâsır-ı Husrev, 1088 de ölen ve Nâsır Husrev-i Alevî diye anılan meşhur İsmâilî dâisi şair Nâsır-ı Husrev değildir. Çünkü Nâsır-ı Husrev'in hiç bir eserinde böyle bir söz yoktur. Burgâzî «Fütüvvet-Nâme» sinde, Fütüvvet ağacını anlatırken «Fütüvvet ağacı biter sıdk u safâdan ve emanet saklamaktan ve keremden ve mürüvvetten ve hayâdan. Bu, vasf-ı imandur. Her kim bu vasıftan taşra olsa Allahu taâlâ andan bîzar olur. Ol âcun özdeyi Allah yolına ihsan kılmaktır, budakları edebdür ve hayâdur ve köki tevhiiddür ve tehlîldür ve yimişi ma'rifetdür, evliyâ sohbetidür ve ol ağacın suyu rahmetdür ve rahmet ile sıvarurlar ve kudretten ol su evliyâ gönli tahına akar...» diye aynı sözleri söyler (metin, s. 50). Burgâzî'nin bu sözlerde kaynağı, «Tuhfat-al Vasâyâ» dır (metin, s. 122-124, terce-

me, s. 211 ve devamı). Nâsırî de Farsça manzum «Fütüvvet-Nâme» sinde, Nasr-âbâdî'nin «bu Fütüvvet bir ağaca benzer. Kökü ârifin canına iyice dikilmiştir. Dallarından birin'n adına mürüvvet demişlerdir. Tarikatte böyle rivayet edilmiştir. Mürüvvetten bir nişan istersen bil ki şu iki cihanı da terketmekten ibaret. Dalı bu kadar yüce olursa ağacını var, kıyas et» dediğini yazıyor (metin, s. 182, terceme, s. 314). Seyyid Huseyn herhalde Seyyid Nâsır-ı Husrev diye bu Nâsırî'yi kasdetmede ve ona atfettiği sözleri de Nâsırî'nin ve Burgâzî'nin Fütüvvet-Nâme'lerinden almadadır.

Seyyid Huseyn, Fütüvvet-dârın yedi kapıyı bağlayıp yedi kapıyı açması faslından sonra zamanında, Fütüvvet ehli arasında kulanılan terimlere geliyor. Seyyid Huseyn'in zamanında Osmanlılar ülkesindeki Fütüvvet ehli yedi bölüktür ve dokuz kısımdır. Bu dokuz kısmın altısına «Erkân-ı Tarikat», üçüne «Ashâb-ı Tarikat» deniyor.

Şimdi bunları, aşağıdan yukarıya yazalım; yalnız insanın bulunduğu dereceden üst derecede bulunana, kendi derecesine nisbetle yukarı anlamına gelen «Gaalib», kendi derecesinden alt derecede bulunanına, aşağı anlamına gelen «Nâzil» dendiğini de kaydedelim.

1) Ahbâb. Bunlar henüz yola girmemiş olanlar, fakat mahfillere gelip gidenlerdir.

2) Nîm-Tarıyk. Bunların pîri, tarikat atası ve iki yol kardeşi vardır, yola girmişlerdir.

3) Müfredî (Miyan-beste, Sâhib-tarıyk). Bunlar şedd kuşanlar, nasîb alanlardır.

Bu üç bölüye «Ashâb-ı tarikat — yolkardeşleri» denir.

4) Başarış (Deste-i nakıyb). Hizmette nakıybe yardım ederler. Mahfil ehlini yerli yerine kondururlar, hizmette bulunurlar.

5) Nakıyb. Erkânı icra ederler.

6) Nakıyb-al nukabâ. Nakıybler bunlara uyarlar. Nakıyblere hizmet buyuranlar bunlardır.

Bu üç bölüğe de «Nukabâ» deniyor.

7) Halife. Bunlar şeyh yerine geçerler. Yalnız seccadeleri, yâni muayyen makamları yoktur.

8) Şeyh. Herhangi bir hırfet ve san'at ehlinin tâbi olduğu zat. Bu, seccade, yâni muayyen bir makam sahibidir.

9) Şeyh-al şüyûh (Şeyh-al meşâyih). Bütün hırfet ve san'at erbâbının şeyhlerinin tâbi oldukları zat (91. a - 92. a).

«Başarış» sözüne, ilk olarak Seyyid Huseyn'in kitabında rastlıyoruz. Şeyh-al Şüyûha, daha Mevlânâ zamanından önce «Ahî-Türk» ve «Ahî Baba» dendiğini biliyoruz. Görülüyor ki bu terimler zaman ve mekânla değişmektedir (İslâm-Türk. s. 37-38). Burda, Nakıyb ve Nakıyb-al nukabâ zümreleriyle şeddin bilhassa Rufâîlikle Sa'dîliğe, biraz da Kaadirîliğe geçtiğini, Mevlevîlerde Elifî Nemed olduğunu, hâsılı bu erkânın, bütün tarikatlere tesir ettiğini de söyliyelim (aynı makaleye bakınız, s. 66-73).

Seyyid Huseyn, Ahîler ıstılahınca Fetâ ve Fike ile Ahî ve Şeyh sözlerinin aynı anlama geldiğini söylüyor. Yiğide Fetâ, Nakıybe Fike, Halîfeye Ahî, onun üstününe Şeyh dendiğini, Alî'ye önce Fetâ, Vidâ' haccından sonra Ahî, Vasiyy dendiğini, kırk yaşından sonra hilâfete geçinceye dek Şeyh diye anıldığını, hilâfetinden sonra çeşitli vasıflarla övüldüğünü bildiriyor (92. a-b). Bunlar da Burgâzî'nin «Bilün iy îmân ehli, Yiğit ve Ahî ve Şeyh, bu üç birdür. Yiğitlik heves eylemekdür, Ahîlik başlamakdür ve Şeyh tamam kıl-makdür. Yiğitlik sakal gelmekdür ve Ahî sakala ak düşmekdür, Şeyhlik tamam pîr olmakdür» sözlerinden alınmıştır (metin s. 39). Netek'im biraz aşağıda «Pes Ahîler ıstılahında Fetâlık yiğitlikdür ve Ahîlik kırıgıllıkdur ve Şeyhlik Pîrlikdür» sözleri ile Burgâzî'nin sözlerini hemen hemen aynen tekrarlar (95. b). Bir yerde de «Nakıyb, yâni Fike» sözü ile fike'nin nakıyb demek olduğunu açıklar (96. a). Zaten bu bahiste, Peygamber'in, انا الفی ابن الفی اخو الفتا ابو الفتا dediğini de gene Burgâzî'den almıştır (aynı yaprak).

Seyyid Huseyn, mahfilde baş köşeye şeyh-al meşâyihin oturduğunu, şeyhlerin onun alt tarafına, halîfelerin de şeyhlerin aşağı tarafına oturduklarını, hâsılı gaalibin, nâzilin üst yanına oturduğunu, başarış'ların hizmet kaydında olduklarını, nakıyblerin ayakta durup herkesi yerli yerine oturttuklarını, ondan sonra sohbetin başladığını anlatıyor. Kur'an, hadîs, manâkıb kitapları, erenlere, âriflere, şehitlere ait bahisler okunuyor, semâ' ediliyor. Bir zaman sonra nakıyb, bir elinde testi, bir elinde süpürge, meydana su saçıp süpürüyor. Bu sembolik süpürüş, bundan sonra söz bitti, hak dileme ve erkân zamanı geldi demektir. Bu erkân, Irâkıyler, Hora-sânîler ve Türkistânîler tarafından yapılıyor. Ahîlerde ise nakıyb, bir eline bir tutam tuz, öbür eline bir tas su alıp meydana geliyor ve tuzu suya atıyor. Seyyid Huseyn, bu memlekette nakıyblerle ba-

şarışlar, kapı dibinde pây-ı mâcânda, yani sağ ayaklarının baş parmaklarını, sol ayaklarının baş parmakları üstüne koyup niyaz vaziyetinde dururlar, geçmiş erenleri anıp dua ederler, sağ olanlarının sağlıklarına salavat getirirler, kimin kimde hakkı varsa istesin derler sözleri ile artık tuz-su geleneginin yapılmamakta olduğunu bildiriyor. Herkes helâllaşıp birbirinden razı olduktan sonra nakıyb, yola girecek kişiyi alıp mahfil kapısında niyaza durduruyor ve şu tercümanı okuyor:

السلام عليكم يا ارباب الشريعة ويا اصحاب الطريقة السلام عليكم يا اهل الشد والهدى
gelmekliğimiz Tanrı için, durmaklığımız Tanrı için, söylemekliğimiz Tanrı için. İşbu kardamızız siz ulularun ayağına gelüp bu makaam-ı insâfda durmaklıktan muradı oldur kim siz ihtiyarların silsilesine bağlanup katarına çekilüp erkân görüp sâhib-tarık olup Şâh-ı Merdan kapusına bili bağlı kul ola ve Hânedan âşıklarına hidmetkâr ola. Bu âşıkun hakkında ne buyurursunuz?

Mahfil ehli, «Ehlühû mahallühû; vâcib maslahat görürüz, mübârek olsun» diyor. Ustasının rızasını aldıktan sonra pîr, talibin sağ elini, sağ eli ile tutuyor. Baş parmaklar düz olarak içleri birbirine yapışık bir halde dik tutulmada. Ancak pîrin parmağı biraz yukarda bulunuyor. Öbür parmaklar ve avuç birbirine kavuşuyor. Bu halde pîr, Feth sûresinin «Şüphe yok ki seninle bey'atleşenler, ancak Allah'la bey'atleşmişlerdir, Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir. Artık kim dönerse zararı kendi nefsinedir, ve kim Allah'la ahitleştiği şeyde durursa ona, yakında büyük bir ecir verilecektir» mealindeki 10. âyetini, Haşir sûresinin, «Ey inananlar, sakının Allah'tan ve herkes yarın için ne hazırladı, ona baksın ve çekinin Allah'tan; şüphe yok ki Allah ne yapıyorsanız hepsinden haberdardır» mealindeki 18. âyetini, Tahrîm sûresinin, «Ey inananlar, tövbe edin Allah'a hâlis bir tövbe ile» mealindeki 8. âyetini ve Bakara sûresinin, «Ve Allah tövbe edenleri sever ve tertemiz olanları sever» mealindeki 222. âyetini okuyor. Mürîde tövbe telkin ediyor. Büyük suçları açıklıyor. Ehli Beyt sevgisini tekid ediyor. Tanrının bir olduğuna, Muhammed'in onun elçisi, Alî'nin de dostu ve Tanrı elçisinin vasîsi bulunduğu şahadet getiriyor. Bir kişi, o zâta yol atası, iki kişi de yol kardeşi, bir başkası da «üstâd-ı şedd» oluyor. Onlara armağan sunduktan sonra yol atasının önünde diz çöküyor. Kardaşlarının biri sağında öbürü solunda oturmakta. Atayla oğul gene aynı tarzda el tutuşuyorlar. Ellerin üstüne bir mendil konu-

yor. Kardeşler de o kişinin eteğine yapışıyorlar. Yol atası, Yâ Sîn sûresinin «Ey Âdemoğulları, sakın şeytana kulluk etmeyin; şüphe yok ki o apaçık bir düşmandır size diye emredip söz almadı mı sizden?» mealindeki 61. âyetini ve hadîs olarak rivâyet edilen, Tanrı emrini ulula, Tanrı yaratıklarını gör-gözet; dünyada müsamaha ile, âhirette şefâatle muamele et mealindeki dört emri okuyor; «Bir gündür o gün ki ne mal fayda verir, ne oğullar; ancak Allah'a temiz bir yürekle gelendir faydalanan» mealindeki âyeti de okuduktan sonra oğul diyor, nereye varırsan izzetle, hürmetle var. Nerede otursan edeple otur. Bir söz söylersen hikmetle söyle; söylemezsen dinle. Kalktın mı hizmete kalk. Bu üç kardeş, Tanrı kapısında, Peygamber huzûrunda hangimiz makbul olursak öbürlerinin yarlıganmasını dileyeceğiz diye ahdediyorlar. Fâtiha, salavat ve gül-bankten sonra ahabtan olan bu kişi «Nîm-Tariyk» oluyor.

Nîm-Tariyk'ı Sâhib-Tariyk yapma erkânı da şu :

Üstad-i şedd'le halvet bir yere giriyor. Nakıyb bir seccade ya-
yıyor, üstad, seccadeden üç adım geride duruyor. Allah deyip sec-
cadeye doğru bir adım atıyor. Cebrâîl adı ile ikinci, Muhammedür
Resulullah diye de üçüncü adımı atıp seccadeye ayak basıyor. İki
rik'at namaz kılıyor. Nîm-Tariyk de iki rik'at namaz kılıyor. Bu
namaz, Gadîru Humm'da Muhammed'le Alî'nin kıldıkları namaz-
dan kalmış. Sonra üstâd-ı şedd nîm tariykı seccadeye çağırıyor. Na-
kıyb şeddi beş kat büküyor, sonra üç köşeli dürüyor. Beş kat bü-
küş, Müslümanlığın beş temel ibâdetine, üç kat dürüş, serîate, ta-
rîkate, hakiykate işaret. Sonra seccadede oturan şeyhe sunuyor.
Şeyh üç kere İhlâs sûresini okuyup şeddi üstada veriyor. Metinde
görüldüğü veçhile üstâd, bir çok merasimden sonra Oniki İmâm'a
salâvatı ihtiva eden tariykat hutbesini okuyup şedde üç düğüm vu-
rarak beline bağlıyor. Bu sırada talibin elleri başındadır. Üstâd bu
vaziyette ona «1) Hatırla, 2) Gözet, 3) Sıkı tut, 4) Hazırla, 5) Ört,
6) Gider, 7) Ver, 8) Al» diye sekiz öğüt veriyor. Bu öğütler, Tanrı
yolunu hatırla, dînini gözet, çekinme yolunu sıkı tut, âhiret işle-
rini hazırla, insanların ayıplarını ört, kötü huyu gider, insâfı ver,
âhiret yurdunu al demektir. Aynı zamanda sâhib-tariyk'a «Tevellâ,
Teberrâ» telkin ediliyor. Sonra bu şahıs, elleri başında olarak mah-
file götürülüyor. Herkes gelip şeddi ziyâret ediyor, o zâtı kutluyor.
Sonra, şeyh şeddi gözüyor ve âyetler okuya-okuya şeddeki üç müh-
rû de açıyor (96. a - 100. b).

Görülüyor ki bu erkânda esas, şedd kuşanmaktan ibarettir. Eski Fütüvvet-Nâme'lerdeki şalvar giydirmekten hiç bir bahis yok. Tuzlu su geleneğinin de ancak adı anılıyor. Anlaşıyor ki Fütüvvet yolu, artık Şiflik esasını güden bir tarikat haline gelmiştir. Bütün bu erkân, teferruatı ile «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de var. Secade yaymak, el tutuşmak, namaz kılmak, tövbe telkin etmek... hepsi aynı. Hattâ okunan âyetler, hadîsler, verilen öğütler, tarikat hutbesi bile bir (32. b - 37. b). Yalnız Fütüvvet-Nâme-i Sultânî'de ayrıca bir de tıraş erkânı var (33. a-b).

Seyyid Huseyn, bundan sonra şeyhlere, nakıyblere, üstadlara, müfredîlere vâcib olan edepi sayıyor ki bunlar, bütün Fütüvvet-Nâme'lerde müsterek ve aşağı-yukarı aynı şeyler (100. b - 104. a).

Müellif bu arada helvadan da uzun uzadıya bahseder; nasıl yoğrulacağını yahut nasıl pişirileceğini, nasıl pay edileceğini, mecliste bulunmayanların aşkına nasıl lokma sunulacağını anlatır. Başka şehire gönderilecek helva, bir tahta kutuya konuyor, üstüne de Oniki İmâm aşkına oniki hurma, bir daire, bir iğne koyuyorlar ki daire mahfile, iğne birliğe işaret sayılmada. Kutunun üstüne ا ل م ه harfleri yazılıyor ki bu harfler, Allah emri ile Cebrâil, Muhammed'e şedd getirdi sözüne işaret. Bir de mektup yazılarak kutu birisi ile gönderiliyor (104. a - 106. b).

Bu helva geleneği, bütün tafsilât ile «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de var ve bu iki Fütüvvet-Nâme arasında, bu hususlarda hiç bir fark yok (50. a-b).

Seyyid Huseyn oniki kişiye şedd bağlamanın haram olduğunu söylüyor ve bunları şöyle de sıralıyor :

1) Müşrik, 2) münâfık, 3) gayptan haber vermeği san'at eden, 4) şarap içmeyi âdet eden, 5) tellâk, 6) tellal, 7) gullah, 8) kasap, 9) cerrah, 10) avcı, 11) ammâl, 12) madrabaz. Bunlardan tellâklar hakkında «Bunlar dahi Selmânîdür, safâ-bahşlardur, hidmet-i makbuldür» kaydını ekliyor, ancak avrete bakmaları, kâfirle müslümanı bir tutmaları yüzünden Fütüvvet'e lâıyk olmadıklarını, gullahların müslümanlara yalan vaitde bulunmaları, eksik arşın tutmaları yüzünden Fütüvvete alınmadıklarını söylüyor, san'atları hakkında ise «Bunlar Şislerdendür, san'atları makbuldür» diyor. Anlaşıyor ki tellâklerle gullahlar, doğru hareket ettikleri takdirde Fütüvvet yoluna girebiliyorlar. Kasapların Cömert Kassâb'a men-

sup oldukları söylenmekle beraber kan dökdüklerinden, cerrahların taş yürekli olduklarından Fütüvvet yoluna alınmadıkları, fakat gerçeklerinin Fütüvvet'e girebilecekleri söyleniyor (107. a - 108. a).

Nâsırî'de de oniki taifenin Fütüvvet yoluna giremeyeceği aynen böyle ve bu sıra ile yazılmıştır (metin, s. 183-184, terceme, s. 316-318). Burgâzî'de bu oniki taife aynen ve bu sıraya göre söylen-dikten sonra ayrıca yavuz nazarlı kişiye, insanların aybını görene, nekes olana, gıybet edene, bühtanda bulunana, hırsıza, haram yi-yene ve şehvetine uyana da Fütüvvet verilemeyeceği bildiriliyor (metin, s. 47-48). Burgâzî'nin «Fütüvvet-Nâme» sini de gördüğü muhakkak olan Seyyid Huseyn, anlaşıyor ki bu kısımda Nâsırî'ye uymuştur.

Seyyid Huseyn, bu kısımdan sonra ondokuz şeyin yapılması Fütüvvet sahibini Fütüvvetten düşürür diyor:

1) Şarab içmek, 2) zinâ, 3) livâta, 4) gammazlık, 5) nifak, 6) kibir, 7) zulüm, 8) haset, 9) buğuz, 10) kasten yalan söylemek, 11) vâdinde durmamak, 12) emânete hiyanet etmek, 13) nâmahre-me şehvetle bakmak, 14) birisinin aybını görmek, 15) adam öldür-mek, 16) kumar oynamak, 17) nekeslik etmek, 18) hırsızlık etmek, 19) iftirada bulunmak (108. a - 109. b). Müellif bunları da aynen Nâsırî'den alıyor (metin, s. 187-188, terceme, s. 323-325).

Seyyid Huseyn bundan sonra el tutuşma bölümüne giriyor. El tutuşma beş türlüdür :

1) Ahit. El ve parmaklar yukarda da söylediğimiz gibi bir-birine kavuşuyor, baş parmaklar düz olarak iç içe birbirine bitiş-mek üzere sağ elle sağ el tutuluyor. Yalnız derecesi yüksek olanın parmağı biraz yukarıya gelecektir. Buna «Dest-i Muhammedî» de diyorlar. Müellife göre sahâbe, Muhammed'le ağaç altında böyle el tutuşmuş.

2) Şart. Eller aynı tarzda tutuluyor, ancak şahadet parmak-ları baş parmakları kilitliyor. Buna «Dest-i Alî» deniyor.

3) Emânet. Seyyid Huseyn bunu lâıkiyle anlatmıyor. Hattâ «Üçüncü» kaydını bile koymuyor. Herhalde bu, kendisinin değil, risâleyi kopya edenin hatâsı.

4) Ahid. Dört parmakla el tutuşmak.

5) Lahmike lahmî. Küçük parmakları birbirine çengel gibi geçirip el tutuşmak.

Ahid eli, Fütüvvet yoluna girenle tutuşulur. Peder-i tarîkat, şart tutuşuyla, üstâd-ı şedd emânet yoluyla, mahfil şeyhi akid tarzında el tutar. Lahmike lahmî şeyhlere, şeyhlerinden gelir. Ahidden maksat şeytana düşman olmaktır. Şartdan maksat gaalibe karşı nâzil olmaktır. Emânetten maksat Alî sevgisidir. Akidden maksat Muhammed soyunu, İmamları ve seyyidleri sevmek, düşmanlarına düşman olmaktır. Lahmike lahmî ise vilâyet sırrıdır (109. b - 111. a).

Seyyid Huseyn, bundan sonra sual - cevap tarzında zamanındaki Fütüvvet ehlin'in inançlarına, geleneklerine, törelerine dâir bilgiler verir (111. b - 117. b). Seyyid Huseyn'in sualli-cevaph izahları, hele izah ettiği şeylerin harflerine de birer mâna veriş ve meselâ «nemed» kelimesinin nun'unu nassa, mim'ini mühre, dal'ını dine işaret sayması, «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» yi o kadar hatırlatıyor ki.

Seyyid Huseyn şedd şekilleri hakkında da şu izahatı veriyor :

- 1) Elifî , 2) Kavsi , 3) Mihrâbî , 4) Lâm-Elifî ,
5) Süleymânî , 6) Yusufî , 7) Haffî

Elifî'ye Rûmiyâne de deniyor. Bu şedd, meddahlara ait (115. b). Meddahlar, «Ehl-i Tuğdur, ehl-i gül-bank ve ehl-i salâvat ve muhibb-i Hânedandur. Ne ki söylerlerse tevhid ve na't ve menâkıbdur, Kelâmullah'dan istihrâc itm'şlerdür. Bunların kelâmı can gıdâsıdır; nefesleri makbuldür. Mescidde, mihrabda, minberde, kelâmda makbuldür ve dahı cemî'-i ehl-i nefes bu şedde taallûkdur. Kurrâ', hoş-hon, muarrif, müezzin ve dahı ne kim bunlara benzer varsa, ya'ni cemî'-i ehl-i erkân kim ehl-i nefesdür, şedd-i elifî'ye taallukdur.» (115. b - 116. a).

Bu satırlar âdetâ «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de, meddahlara ait mufassal bilginin bir özetidir (F. Sultânî, 112. b - 119. a).

Kavsi şedde «Şedd-i Fâhırân» da deniyor. Bunlar taç, kemer, kılıç sahiplerine, ehl-i kabzaya, padişah uğrunda savaşınlara, buyruk yürütenlere ait (116. a). Bu «ehl-i kabza» terimi, «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de geçer (154. a ve devamı).

Şedd-i Mihrâbî'ye «Şedd-i Tâziyan» da deniyor. Müftü, kadı, hatip, imam ve seyhlerle ait.

Şedd-i Lâm-Eliffî'ye «Şedd-i İştirak» da deniyor. Sakalara ait. «Bunlar sahib-ayak ve siyakdur ve hayât-bahşdur. Kaasım-ı cennet ve sâki-i Kevser Emîrûlmü'minin Ali'dür ve sakkaa meddahdur...» sözlerine (116. a-b) ve sakalar hakkında verilen bilgiye, «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de, fakat çok daha mufassal olarak rastlamaktayız. Hattâ bu taifeye «Hayât-bahşân» da dendiğini aynı kitapta görüyoruz. Zâten orada da sakalar, meddah sınıfının içinde (119. a-121. b).

Şedd-i Süleymânî'ye «Şedd-i Hâdiman» da deniyor. Bu şedd ferraşlara ait. «Bunlar sâhib devr-i çemberdür ve fahirleri Mûsâ Kelîmullah'dandır, ya'nî Hak teâlâ Mûsâ Peygamber'e buyurdu kim hayme düzdü...» satırları, apaçık gösteriyor ki ferraşlar, çadır kurarlar ve döşemesini yayanlardır. «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî» de de ferraşların vazifesi budur (153. b - 163. a).

Şedd-i Yûsufî'ye «Şedd-i Mısıriyân» da deniyor. Fakır ve tevek-kül ehline ait.

Şedd-i Hafî'ye «Şedd-i Süleymânî» de deniyor. Tellâklere, hamamlarda hizmet edenlere, cerrah ve kasaplara ait (116.b-117.a).

Seyyid Huseyn Şeddleri anlattıktan sonra edeb bahsine geçiyor. Bu bahsin başlarında, Mevlânâ'nın «Mesnevî» sinden bir beyit alması (117. a) ve aynı bahiste gene kimin olduğunu bilmediğimiz Farsça bir kıt'ayı tekrarlaması da gösteriyor ki bu bahiste kaynağı, Burgâzî'nin kitabıdır (118. b). Çünkü hem Mevlânâ'nın beyti, hem bu kıt'a, o kitapta vardır (metin, s. 65). Gene aynı bahiste hadîs olarak aldığı «ادب النفس خير من ادب الدرس» sözü de (117. a), Burgâzî'den alınmıştır (metin, s. 64). Netekim yemek yemiye ait oniki, su içmiye ait üç, elbise giymiye ait beş, evden çıkmıya ait dört, yol yürümeğe ait sekiz, mahallede yürümeğe ait dört, pazarda yürümeğe ait beş edep tamamilen ve sırasile Burgâzî'den alınmıştır (118. b - 119. b. Burgâzî, metin, s. 65 - 66). Hasta dolaşmaya ait beş, yasa gitmeye ait altı, mezar ziyaretine ait dört edep de öyle (119. b - 120. a. Burgâzî, metin, s. 67).

* * *

Görülüyor ki Seyyid Huseyn'in kitabının ana kaynakları, Nakkaş Ahmed'in Arapça ve mensur «Tuhfat-al Vasâyâ» sı, Nâsırî'nin

Farsça manzum «Fütüvvet-Nâme» si ve Burgâzî'nin Türkçe mensur «Fütüvvet-Nâme» sidir. «Fütüvvet-Nâme-i Sultânî», zamanında, İran'daki Fütüvvet ehlini, geleneklerini tesbit etmekle ve tesbit ettiği gelenekler Fütüvvet ehlinde müsterek gelenekler olmakla beraber Seyyid Huseyn'in «Fütüvvet-Nâme» sine pek çok yerlerde yaklaşmasına bakılırsa Molla Huseyn Vâiz'in bu «Fütüvvet-Nâme» yi görmüş, ondan faydalanmış olmasına da hükmetmemiz gerekir sanıyoruz. Gerek Seyyid Huseyn'in, bu Fütüvvet-Nâme'de, gerek babası Seyyid Gaybî'nin «Hutbat-al Bayân Şerhi» nde, dillerinde Âzerî lehçesinin özelliklerinin bulunmaması, onların İran'a gitmemiş olmalarına bir tanık sayılamaz. Molla Huseyn Vâiz'in Anadolu'ya gelip gelmediğini kesin olarak bilmiyoruz. Fakat oğlu Aliyy-al Safiyy tarafından 924 hicrîde (1518) temellük edilen bir «Dîvân-ı Kebîr» nüshasının, bugün Konya Müzesi Kütüphanesinde 67 No. da kayıtlı bulunmasına bakılırsa bu zâtın Konya'ya gelmiş bulunması ihtimalini serdedebiliriz (Abdülbâki Gölpınarlı: Dîvân-ı Kebîr, İst. Remzi Kitabevi - 1957, c. I, s. XI). Zaten II. Murad devrinden Yavuz zamanına kadar İran'dan Safavî propagandacılarının «halife» adı ile sık-sık Anadolu'ya geldiklerini, Anadolu Alevîlerinin, Erdebil'e ziyarete gittiklerini biliyoruz. Meselâ Şah İsmâîl-i Safavî'nin dedesi Şeyh Cüneyd'in, II. Murad zamanında Anadolu'ya geldiğini Âşık Paşazade'den öğreniyoruz. Amcasına küsüp Osmanogulları ülkesine gelen Cüneyd, Sultan Murad'a hediyeler gönderip Kurtbeli denen yeri yurd olarak kendisine verilmesini istiyor. Sultan Murad, hediyeleri kabul ediyor. Vezir Halil Paşa'yla danıştıktan sonra bir tahtta iki padişah sığmaz diye cevap yolluyor ve gelenlerle Cüneyd'e ikiyüz filorin gönderiyor. Şeyh Cüneyd, Karaman ülkesine geçip Konya'da Şeyh Sadreddin zâviyesine konuyor. Zâviyenin Şeyhi Abdüllâtîf'le Sahâbe ve Ehl-i Beyt'ten hangisinin üstün olduğu ve hilâfetin kime kaldığı hakkında tartışmada bulunuyor. Bu tartışmada Âşık Paşazade de vardır. Abdüllâtîf, Şeyh Cüneyd'in ve ona uyanların kâfir olduklarını söylüyor. Aynı zamanda Karamanoğlu İbrâhim Bey'e, Şeyh Cüneyd'in maksadının sûfilik olmayıp şeriati bozmak ve padişahlık elde etmek olduğunu bir mektupla bildiriyor. İbrâhim Bey, Varsak beylerine, Güneyd'i tutmalarını buyuruyor. Cüneyd, Varsak ilinden bâzı kimseleri kendisine mürid edip oradan Halep iline gidiyor. Halep civarındaki bir kal'ayı yurd ediniyor. Yanına Bedreddin sûfilerinden bir çok kimse toplanıyor. Halep'te Mevlânâ Ahmed-i Bekrî ve Abdülkerim Halife, Mısır Sultanına, vilâyetinde Deccâl çıktı diye haber gönderiyorlar, o da Ha-

lep naibine askerle Cüneyd'in üstüne gitmesini buyuruyor. Savaşta Cüneyd'in yetmiş kadar adamı öldürülüyor ki bunların yirmibeşi Bedreddin sûfilerinden. Cüneyd Canik'e sığınıyor; oradan Trabzon'a, oradan da Uzun Hasan'a gidiyor (İst. Matbaa-i Âmire - 1332 hicrî, s. 264 - 267).

Cüneyd'in ölümünden sonra Erdebil sûfilere (oğlu ve Şah İsmâîl'in babası Şeyh Hayder'e uyuyorlar. Bu sırada Tokat'da Celâl adlı birisi türüyor. Cüneyd'in müridlerinden bir kısmı Cüneyd budur diye bu adama uyuyor. Fâtih bu adamı tutturuyor. Vaktiyle Cüneyd'e hocalık eden Hayreddin Şeyh Cüneyd olmadığını söylüyor. Celâl'i bırakıyorlar. Müridlerinden bir kısmı neden Cüneyd değilim dedin diye Celâl'in burnunu kesip onu taşla gömüyorlar. Bir kısım müridleri de Celâl'i taş altından çıkarıp kurtarıyor. Tarihte, sonradan her isyan edene «Celâlî», hattâ isyan edişe «Celâlî oluş» sözlerini meydana getiren Celâl sanıyoruz ki budur.

Hayder'in öldürülmesinden sonra oğlu Hâce Alî'ye, ondan sonra da öbür oğlu Şah İsmâîl'e uyanların, buluştukları vakit selâm yerine birbirlerine «Şah» dediklerini, bunların birine «bunca zahmet çekip Erdebil'e varacağına Mekke'ye gitsene» dendiği zaman «biz diriye varırız, ölüye varmazız» dediklerini, birbirlerinin ağızlarına söverek şakalaştıklarını, namaz kılmadıklarını, oruç tutmadıklarını, II. Bâyezîd'in bunları Erdebil'e sürdüğünü gene aynı kitaptan anlıyoruz (s. 268 - 269).

Sürülenlerin bu inancı besliyenlerin hepsi olmadıkları muhakkaktır. Netekim Yavuz, Şah İsmâîl'in üstüne yürürken Erdebil sûfilerinden binlercesini kırmıştı. Fakat gene de Anadolu ve Rumeli Alevîleri yüzyıllar boyunca Erdebil dergâhına bağlı kalmışlar, Safavîler de halifeler yollamak suretiyle bu bağı pekiştirmeye muvaffak olmuşlardı. Bizde, kimin tarafından ve nerede yazıldığı bilinmeyen bir Buyruk'ta (Manâkıb-al Asrâr Bahcat-al Ahrâr) Oniki İmâm'a salâvat getirildikten sonra «Kutb-ı meşâyih-i zaman ibnis Sultan Şah Dahmaz (Tahmasb) can Padişah-i cihan ve mürşid-i zaman» denmekte, gene bizde bulunan bir başka nüshadaki gül-bankın sonunda «Ve Erdebil'de yatan Şeyh Seyyid Sâfî (Saff) ve Sultan Hatâyî Padşahın ve sürdükleri yolların ve erkânların, tevhidlerin ve ulu azîm cem'iyetlerinin zevki ve sefasının ve cümle tahta geçen evlâtlarının ve mürşid-i kâmil Süleymân-ı zaman Şahımızın dem-i devleti ve dem-i devrânı hürmeti hakkıyıçün gerçeğe hû» denmesi, bu bağlılığı pek güzel göstermektedir. Süleymân-ı Evvel adı ile tah-

ta geçen Şah Safiyy-i Sâni, 1106 hicrîde (1694) vefat ettiğinden bu ikinci nüshanın, bu tarihten önce yazıldığı muhakkaktır. Safavîlerin kudretli devirleri geçtikten, saltanatları sona erdikten, İran'da hüküm süren başka boyların, artık Anadolu'dan ümit kesmelerinden sonra bile Alevî ve Bektaşîlerin, Şîlik yüzünden İran'la mânevî bağları kopmamıştı (bakınız; Üss-i Zafer, İst., 1243, s. 199 ve devamı).

Müellifin bilgi kudreti :

Elimizdeki nüsha, önceden de söylediğimiz gibi XVI. yüzyıla ait ve İshakoğlu Muhammed adlı birisinin istinsah ettiği nüshadır. Bu bakımdan istinsah hatalarını, bir uğurdan müellife yüklemeye hakkımız yoktur. İhtimal İshakoğlu Muhammed'in nüshasına esas olan nüsha da bilgisiz bir adamın elinden çıkmıştır ve ihtimal kitap, elden ele yayıla-yazıla bir çok eklentiler ve yanlışlar meydana gelmiştir. Ancak meselâ bir kere Mekke'de, bir kere de hicretten sonra Medine'de olan Muâhât'ı, Vidâ' haccından dönüşte Gadîru Humm'da olmuş göstermesi, burada bir çok aslı olmıyan uydurma olaylar bildirmesi, hadislerin çoğunu yanlış yazması, hattâ eğer sonradan değiştirilmemişse bir hadîsi âyet olarak göstermesi bakımından Seyyid Huseyn, pek o kadar bilgili bir adam da değildir. Ancak işin garîbi şudur ki gelenek haline gelen şeyleri, Molla Huseyn Vâiz bile doğru gibi yazıp geçiyor. Galiba «Fütüvvet-Nâme» yazarlar ne kadar bilgin olurlarsa olsunlar, kitaplarında bu kökleşmiş gelenekleri doğru olarak kabule ve nakle mecbur oluyorlar.

Müellifin mezhebi :

Müellif, kitabını herkese hitâben yazdığı için mümkün olduğu kadar takiyyeye riayet etmesi ve böylece Osmanogulları ülkesinde yazılan bu kitabın Sünnî bir karakter taşıması gerekirdi. Fakat Seyyid Huseyn, inançlarına o kadar bağlıdır ki kitabının daha dîbâcesinde mezhebini açıklamış oluyor. Tanrıyı övüştten, Muhammed'e şehadetten ve salâvat ithafından sonra ilk üç halîfenin adlarını anmamak şartıyla yalnız vasıflarını söylüyor. Fakat Şîa-i İmâmiyye'de, «Sıddîk-i Ekber ve Fârûk», Alî olduğu gibi adâleti, Muhammed adâleti ile bir olan ve Kur'ân'ı tophıyan da Alî'dir^[5]. Bu

[5] Gerçekten de bu (Alî), bana ilk inanandır; kıyamette ilk olarak benimle buluşacak kişidir. Budur en büyük sıddîk; budur bu ümmetin gerçeğe bâtılın arasını ayıran fârûk'u ve budur inananların dileği, isteği.» Hadîs

bakımdan bu vasıflarla gene Alî'yi kastetmiş, fakat okuyan Sünnîyi de tatmin etmiş oluyor. Bundan sonra Alî'yi, Hasan'ı, Huseyn'i, Huseyn'in dokuz evlâdını, yâni Oniki İmâm'ı anıyor ve Onikinci İmâm'ı, tam Şîa şîârınca «Sâhib-al Zaman» diye övüyor (73. b).

«Fütüvvet-Nâme» nin ehil olmıyanlardan gizli tutulmasını isterken de şüphe yok ki yaptığı propagandanın, tervic ettiği mezhebin gizli kalması düşüncesini gütmektedir (74. a).

Alî'yi «Şâh-ı Vilâyet Emîrül Mü'minîn» diye anan müellif (79. a), Vidâ'ı hacından dönüşte, Gadîru Humm'da Alî'nin, Peygamber tarafından ümmete imâm ve halife, kendisine de vasiyy tayin edildiğine inanmaktadır (80. a). Burada Muhammed, Alî'yi gömleğinin içine almıştır. Bedenleri bir olmuştur, başları iki görünmüştür (80. b). Bu inançla müellif'in aynı zamanda Bâtınî bir meşrebe de sâhib olduğunu anlıyoruz [6].

Gadîru Humm'da, Alî'nin vilâyeti tebliğ edildikten sonra Alî'ye, «غ. غ. لك» diyen Ömer'dir [7]. Müellif «Ashabdan birisi didi kim» diye Ömer'in adını bile anmıyor (82. a). Muhammed, Alî'ye kuşak kuşatırken «Lâ ilâhe illallah Muhammedür Rasûlullah ve Alîyyün Veliyyullah» demiştir (aynı yaprak); müellif, Alevîler gibi Ehl-i Beyt muhâliflerini «Yezîd» adını özel adlıktan çıkarıp «Yezidler» diye anıyor (85. a). «Muhibb-i Hânedan» ve «Hânedan» sözleri sık sık geçiyor (86. a). Tevellâ ve teberrâ, onca yolun temelidir (87. b - 88. a). İmâm Şâfiî'ye atfedilen ve «Vasiyi sevmek Râfîzîlikse kulların Râfîzîsi benim» mealindeki sözünü alıyor [8], Oniki İmâm'ı, silsilenin esâsı sayıyor (89. a). Tarîkat hutbesinde ayrı ayrı her İmâm'a salâvat verdiriyor ve ilk üç halîfenin adları anılmıyor (98. b). Tercümanlarda gene Oniki İmâm'ın adları geçiyor, şeddin mührüne el konunca gene Oniki İmâm'a salâvat veriliyor (99. a - b). Seyyidlere fazla saygı gösteriliyor (105. b). «Arab-Acem yâdına» lokma sunuluyor (105. b). Helva kutusuna bile «Düvâzdeh

(Seyyid Abdülhuseyn Şerefüddîn-al Âmilî: Al-Murâcâât, II. basım, Bağdat - 1365 - 1946, s. 182).

[6] Yemîni : Fazilet-Nâme, İst. 1328 - 1325, Ahmet Hızır ve Alî Hayder basımı, s. 238 - 240.

[7] Nûshada «نعمي لك نجبي لك» yazılmış, Herhalde bu yanlış, müstensihce aittir.

[8] Seyyid Süleymân-al Belhiyy-al Huseynî : Yanâb-ı'al Mavadda, İst. s. 355.

İmâm» okunuyor (aynı). Kutuya ayrıca Oniki İmâm'a işaret olmak üzere Oniki hurma konuyor (aynı). İmâmlar ma'sûm sayılıyor (106. a). El tutuşmaya «Dest-i Muhammedî» ve «Dest-i Alî» deniyor (110. a). Başka bir tutuşmaya da «Lâhmike Lâhmî» adı veriliyor (110. b). Alî sevgisi, dâima ön plânda telkin edilmeye (111. a). Ondört Ma'sûm'dan da bahsediliyor (111. b) [°]. Hâsılı kitabın başından sonuna dek Alî ve evlâdının sevgisinin lüzumundan ve düşmanlarına kin tutmanın vücubundan bahsediliyor. Bütün bunlar yalnız Seyyid Huseyn'in değil, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlıları ülkesinde bütün Fütüvvet ehlinin Şîî-Bâtınî bir renge boyandığını ve Fütüvvetin, alabildiğine Safavîlik propagandasına girdiğini apaçık gösterir. Bunlara karşılık Dîbâcede Fâtih'in övülmesi (74. a - 75. a), yahut yedili bir münasebetle Kadir gecesinin, Ramazanın yirmiyedinci gecesini olduğu bildirilmesi (90. a), Çhâr Yâr-ı Güzin ve Dört Müçtehit İmâm'ın anılması (96. a), başparmağın sırdıyk'a, orta parmağın Fârûk'a, yanındaki parmağın Zin-Nûreyn'e işaret olduğunun, gene adları anılmamak şartıyla söylenmesi (111. b), hiç şüphe yok ki takiyyeden ibarettir.

Müellifin dili ve nüshanın imlâ özellikleri :

Müellifin dili, tamamiyle yaşadığı yüzyılın dilini bize vermektedir. Hele nüshanın harekeli oluşu, okuyuşumuzu büsbütün kolaylaştırmaktadır. Örnek olarak şunları veriyoruz :

Bugün haber ve te'kîd için ismin, yahut fiilin sonuna gelen «dır, dir» bu nüshada, âhenk kaidesi olarak «dur, dür» tarzındadır. «Makamdur, kadîmdür» gibi.

İstirrar için fiillerin sonuna «durur, dürür» gelmede. «Bilüpdürürler, giyüpdürürler» gibi. Bunun «kılıpdur» tarzı da var ki ededurur anlamını veriyor.

Bugün «olmuştur, olmamıştır» tarzında kullandığımız fiiller, «olmuşdur, olmamışdur» tarzında kullanılıyor.

[9] Şîa-i İmâmiyyede Ondört Ma'sûm, Muhammed, Fâtıma ve Oniki İmâm'dır. Alevî ve Bektaşîler, ma'sûm sözünden, Türkçede kullanıldığı gibi ergenlik çağına erişmemiş çocuk anlamını anlamışlar, böylece İmamların, küçük yaşlarda şehid edilen ondört oğluna «Çhârdeh Ma'sûm-ı pâk - Ondört Ma'sûm» adını takmışlardır. Saydıkları kişilerin çoğu da muhayyeldir.

«Geldik» yerine «geldük», edelim yerine «idelüm» denmektedir.

İltizamî fiiller «kılavuz, idevüz» tarzındadır.

Şart fiilleri «idersevüz, anarsavuz, dirsevüz, söylersevüz» tarzındadır.

İstikbal için «vuz - vüz» ve «serdür - sardur» ekleri geliyor. «Beyan idevüz, olısardur» gibi.

Ne buyurursunuz, komalısınız yerine «ne buyurursız, koyasız» kullanılıyor.

Görüne yerine «görüne» deniyor.

Sıla «ugı, üği» ekini alıyor. «Yaratduğı, evlendiğı» gibi.

Bugün görünce, okununca diye kullandığımız sîgalar «göricek, okunicek» tarzında. Bugün «altındakilere» tarzında söylediğimiz söz, «altındağılara» tarzında. Kardeşlik, ahîlik, şeyhlik de Burgâzî'de olduğu gibi «kardaşhk, ahîlik, şeyhlik» diye geçiyor.

Sıfatlanırsa tarzında söylediğimiz şart sîgası, «sıfatlana» şeklinde kullanılıyor. «Her ki Fütüvvet sıfatın sıfatlana, ol Allah sıfatında olur» gibi.

Demenin, yazılmanın, bağlamanın, açmanın sözleri, «dimekliğün, yazılmağün, bağlamağün, açmağün» tarzında.

Emir ve nehiyeler «gelsün, gelmesün, dutalar, dutmayalar» tarzında kullanılıyor.

Te'kid için emir ve nehiylere «gıl, gil» eki geliyor. «Kılğıl, gelgil» gibi.

Bugün «diliyle, yaprağını, vakitte, gününde, aşağıya» diye kullandığımız mef'uller, «gilince, yaprağın, vaktin, gününde, aşağı» tarzında. «O, bunlar, şu», «Ol, bular, şol» şeklinde.

«Düşünmek, kullanmak, tâyin etmek» yerine «fikre varmak, tekebbür olmak, havale kılmak» gibi Arapça sözlerle yapılmış mürekkep mastarlar da var.

«Ata urmak» yerine «At urmak» kullanılıyor. Hattâ bugün bile İzmir havzasında «ata binmek» yerine «at b'nmek» denmededir.

«Önüne koya» yerine «öninde koya» kullanılıyor.

«Onsuz», «mahabbeti olmadan» yerine «ansuz», «mahabbetin-süz» deniyor.

Bu kısa bilgiden sonra «Fütüvvet-Nâme» de geçen ve bugün için anlaşılması güççe olan sözleri, alfabetik olarak yazıyoruz :

Âdem okuyuvarmak = birisini
dâvete gitmek (okumak, ça-
ğırmak anlamına gelir)

Ağ = ak, beyaz

Ağız yârı = tükürük

Andan = sonra

Artuk = fazla

Arkun arkun = yavaş yavaş

Asıl = tarz, şekil

Aş = yemek, yenecek şey

Avan = kötü kişiler

Aydı çıkmak = söyliyerek çık-
mak (Tanrı adın aydı çıka)

Aymak, ayıtmak = hitâb et-
mek, birisine söz söylemek

Ayrık = başka

Azdırmak = sapıtmak

Basumad = Peksemet (kuru
ekmek)

Başmak = Paşmak, ayakkabı

Becid = Adamakıllı, iyice, hızlı
(Bi ciddin sözünden bozma.

Becid varmak, koşmak anla-
mına geliyor)

Bil = bel

Birle = ile

Biş = beş

Bişürmek = pişirmek

Bis = bes

Canavarcuk = karınca, yara-
tık, canlılık

Cullah = çulha, bez örücü, terzi

Çeri = asker

Çevre çevre bakmak = etrafa
bakmak

Dahı = dahi, daha

Dikmek = tayin etmek

Dirilmek = muamele

Doncukmak = dönmek

Durmak = ayağa kalkmak

Duru gelmek = ayağa kalkmak

Duz = tuz

Dülbend = sarık

Döğün = düğün

Döğün urmak = düğümlemek

Dünyalık = Dünyalık, mal-
mülk

Düzmek = yapmak, tanzim et-
mek

Elikdürmek = toplamak, dev-
şirmek

Eliyle söylemek = işaret ede-
rek konuşmak

Eylük = iyilik

Gevde = gövde, beden, vücut

Gözedügitmek = gözeterek git-
mek

Girü = sonra

Hakık = doğruluk

Haklaştırmak = helâlleştirmek

Irlamak = türkü, şarkı söyle-
mek

İletmek = götürmek

İley = yöre, etraf

İrkilmek = bir araya gelmek

İtişmek = birine dokunmak

Kap = deri, kabuk

Kanda = nerde

Kandurmak = ihtiyacını gider-
mek

Kardaş okuşmak = mânevi
kardeş olmak

Kat = yan, nezt

Katı katı = sert, hızlı, yüksek

(katı katı söylemek, katı ka-
tı yürümek)
Kelecî = söz, kelâm
Kırgıl = saçına sakalına ak
düşmüş, olgun kişi
Ki = kim
Kim = ki
Komak = bırakmak
Konşî = komşu
Kulluk = tapı, huzur, hizmet
Lağetmek = eğlenmek, alay
etmek
Murabba' oturmak = bağdaş
kurmak
Mutribas = madrabaz, muhte-
kir
Nasîb = pay
Niçe = Nasıl, çoğu, bir kısmı
Panmbuk = pamuk
Sağlık = sıhhat
Sanu = sanı, zan
Salmak = sermek, koymak, at-
mak, dösemek, yaymak
Sayruluk = hastalık
Seyirmek, seyirtmek = koşmak,

koşturmak
Süngük = kemik
Şehristan = büyük şehir
Tâ kim = böylece, bu suretle
Tammak = damlamak
Tike = lokma
Toy = düğün ziyâfeti, ziyâfet
Urmak = kapamak
Varmak = gitmek
Yaban = dışarı
Yabana bırakmak = dışarıya
koymak
Yağarn = böğür
Yarak = gerekli şey, lâzime
Yaramaz = kötü, fena
Yem eylemek = yem vermek,
yiyecek vermek
Yetürmek = ulaştırmak
Yidi = yedi rakamı
Yiğ, yiğrek = iyi, daha iyi
Yiğidlik = gençlik
Yimiş = yemiş
Yir = yer
Yitişmek, yitişdürmek = ulaş-
mak, ulaştırmak.

* * *

Elimizdeki nüsha, müellifin yaşadığı devirden sonra yazılmakla beraber XVI. yüzyıla ait bulunduğu cihetle *üslûp ve imlâ özellikleri* hakkında da bir kaç söz söylemeyi faydalı buluyoruz.

«Fütüvvet-Nâme» nin dili, oldukça açık ve sâde bir Türkçedir. Böyle olmakla beraber yer yer seci'lere de riayet edilmiştir, meselâ:

«Yâ Muhammed, Hak taâlâ selâm kıldı ve sana şol atâyı erzânî kıldı kim senden öndün gelen peygamberlerin hiç birine nasîb olmamışdır. Zîra bu gice senün makâmün ve menzîlün Kaabe Kav-seyn'dür. Özün habîb, sözün derde tabîb olırsardur. Makâmün mah-mûd, kelîmün ma'bûd olırsardur. Mekânun lâ-mekân, İmâmün müs-tean olırsardur. Dur, bilün bağla, burâka bin, gidelüm didi» gibi.

Burgâzî'de olduğu gibi «N» yerine iki üstün yoksa da gene de sonradan «و» harfi ile, yahut «ه» ve «ی» harfleri ile gösterilen çekişlerde bu harfler yoktur. Meselâ ایدہ لوم اوقوینجی، «قیلوپدر، سلوکیدر، ایدہ لوم اوقوینجی، سببی، رسول حضرتی، سندینی، اصطلاحنده، صوندی، سودی، سویله دی، کوندردی، دیدی» «قلیدر، سلوکیدر، ایدلوم، اوقنچق، سبب، حضرت، سندنی، اصطلاحنده، صندی، سۆزleri» «tarzında yazılmış, sesli harfler hareke ile gösterilmiştir. Hattâ bu، «توسی، شاذلقدن» gibi Farsça ve Arapça kelimelere bile teşmil edilmiştir. شاذلقدن sözünde «ذ» harfinin üstündeki nokta da daha önceki yüzyılların imlâ özelliğini göstermektedir.

«Fütüvvet-Nâme» deki terimler.

Bunların bir kısmını, eserin özetini verirken söylemiştik. Burada onlarla beraber kitapta geçen bütün terimleri alfabetik olarak sıralıyoruz :

Âdem'den Hâtem'e, Hâtem'den bu deme: Âdem'den son peygamber olan Muhammed'e, Muhammed'den bu zamana dek. Bektaşîler de bu sözü kullanırlar.

Ahbâb : sevenler, henüz Fütüvvet yoluna girmiyenler. Bunlara «Muhîb» de deniyor.

Ahî : Fütüvvet Şeyhi.

Ahit ve şart : Fütüvvet yoluna girenin verdiği söz, ikrar, el tutmak.

Akid : Dört parmakla el tutuşmak.

Ammâl : Kötü türe koyan kişi.

Ashâb : Sohbet edenler, dostlar. Ahbâb, nîm-tarıyk ve müfredî olanlar.

Avâm : Fütüvvet yoluna girmemiş olanlar. Mevlevîler, tarîkat-ten olmıyana avâm, başka tarîkatlere sûfî tarîkatleri, mensuplarına sûfî dervişi dedikleri gibi Bektaşîler de kendilerinden olmıyanlara zâhir derler. Alevîler, zâhir yerine zâhit yahut yezid diye gelmişlerdir.

Ayyâr : Avcı, boyuna gezip dolaşan, yan kesici anlamlarına gelen bu söz, mecaz yoluyla Fütüvvete girmiş olanlara da denmiştir. Safavîler devrinde Şâhın fedailerine denirdi.

Başarış : Bunlara «deste-i nakıyb» de deniyor. Nakıyb yardımcıları.

Bey'at : Bir pîre ulaşıp yola girmek, el tutmak.

Beylerbeyi : Osmanogulları zamanında ülke, eyâletlere ayrılmıştı. Eyâletlerde askerî ve idarî salâhiyeti haiz olan valiye beylerbeyi denirdi. (Bu söz, Fütüvvet terimi olmamakla beraber eserde geçtiği için aldık.)

Bürâder-i tarıkat : Yol kardeşi.

Câ-rub salmak : Mahfili temsili bir tarzda süpürmek.

Çhâr Pîr : Âdem, Nûh, İbrâhîm ve Muhammed Peygamberler.

Çhâr Tekbîr : Bu dört Peygamberin getirdikleri tekbirler.

Destûr almak : İzin istemek.

Emânet : Bir çeşit el tutuş.

Erkân : Fütüvvet töreni.

Erkân-ı Şedd : Şedd kuşatma usulü.

Ferzend-i Tarık : Yol oğlu.

Fike : Kısa ceket, mintan, düğün dâvetçisi anlamlarına gelen bu söz, hizmetleri yüzünden nakıyblere verilen bir ad olmuş. Fûke diye de harekeleniyor.

Fukarâ : Yoksullar, tasavvuf yoluna girip yokluğu kabul edenler.

Gaalib : Her dereceden bir derece üstün olana denir.

Haklaşmak : Törende helâllaşmak, birbirinden râzı olmak.

Halife : Şeyh'den bir derece aşağı makam sahibi. Ahî.

Hak taleb etmek : Kardeşlerin râzılığını istemek.

Helvâ-yi Cefne : Cefne, tahta çanak anlamına gelir. Çoğu kere «cûfne» diye harekeleniyor. Törende peksemet, yağ ve hurma ile yoğrularak yapılan helva. Tahta çanağa konduğu için pişirilen un helvasına da deniyor.

Horasânîler : Melâmetîler. İran Fütüvvet-dârları.

Irâkıyler : Irak Fütüvvet ehli (Esmâ ile Sülûkü esas kabul eden tarikat mensupları).

İcâze - icâzet : Şeyh-al şüyûhun bir yere ahî diktığı adama verdiği yazılı ve mühürlü kâğıt. İzin, mezuniyet.

Kadı : Şeriat hükümlerine göre hüküm veren zat (Fütüvvet terimi değil).

Kassâm : Kadı ve hâkimin miras bölümüne ait verdiği hükmü icra eden memur (Fütüvvet terimi değil).

Kayyım : Câmilerin temizlik işlerine bakan memur (Fütüvvet terimi değil).

Lâhmike Lâhmî : Etin etimden anlamına gelen ve Alî'ye söylenmiş bir hadîsten alınan bu söz, bir çeşit el tututuşmaya da deniyor.

Mahfil : Fütüvvet erkânı icra edilen oda.

Makaam-ı İnsâf : Fütüvvet ehlinin, mahfildekilerin râzılıklarını diledikleri yer, kapı dibi.

Merâtib : Mertebeler, Fütüvvet dereceleri.

Müfredî : Şedd kuşanmış kişi. Miyan-beste de deniyor.

Mühr-i Şedd : Şedd denen ve Fütüvvet ehline kuşatılan bezden ve genişçe kuşağa vurulan düğüm.

Mukallid : Gerçeğe ulaşmamış kişi.

Mürebba : Fütüvvet yoluna girmiş, terbiye görmeye başlamış kişi.

Mürîd : İrâdesini bir Şeyhe vermiş, Fütüvvet yoluna girmiş kişi.

Mü'min : İnanmış, (Fütüvvet yoluna girmiş kişi. Alevîler, kendilerinden olan erkeklere mü'min, kadınlara müslim derler).

Nakiyb : Başarıştan üstün derecede bulunan ve erkânı icra eden.

Nakiyb-al Nukabâ : Nakıyblerin tâbi olduğu kişi.

Naşı : Mevlânâ'nın «Dîvân-ı Kebîr» inde ve Bektâşî nefeslerinde de geçen ve vahdet zevkinden nasipsiz olanlara verilen bu adın, Arapça «şey» sözünün başına Farsça nefiy eki olan «nâ» nın eklenmesinden meydana geldiğini sanıyoruz. Bu takdirde Türkçeleşen naşı, hiç bir şey olmıyan anlamını verir. Avâm da deniyor.

Nâzil : Bir yüksek dereceye göre daha aşağı derecede olan.

Nîm-tarıyk : Pîri, yol atası ve iki yol kardeşi bulunan.

Pây-i mâcân : Bir kusur yüzünden özür dilemek, helâllik istemek için kapı dibinde, sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne koymak (ayak mühürlemek) ve el parmakları düz ve biraz açık olmak üzere sağ elini üstte olarak sol, sol elini sağ omuzuna koymak ve tercüman (bak) okumak. Evvelce Kalenderler, sağ elleriyle sol, sol elleriyle sağ kulaklarını tutarlarmış (Burhân-ı Kaatı'). Bektâşî ve Mevlevîler bu kelimeyi «Peymance» tarzında kullanırlar. Kelimenin asıl anlamı, kapı yanıdır.

Peder-i tarîkat : Yol ata, yol atası da deniyor (Fütüvvet-Nâme-i Sultânî'de Peder-i Ahdullah).

Pîr : Üstâd-ı şedd ve şeyh.

Sadr : Mahfilin baş köşesi (Her odanın baş köşesine denir).

Safâlaşmak : Râzılık, helâllik aldıktan, kardeşler birbirinden râzı olduktan sonraki huzûra, temizliğe ulaşma hali.

Safâ-nazar : Bakışla himmet etmek, gönül temizliği ile bakış.

Sâhib-tarıyk : Müfredî'ye bak.

Sened : Herhangi bir gelenegin, nisbetin isbat yolu.

Silsile : Ahîden ahîye Fütüvveti, Alî vasıtası ile Muhammed'e ulaştıran kol.

Sofra-bahâ vermek : Kardeşlere ziyâfet çekmek üzere mahfile para vermek.

Sülûk : Mânevî olgunluk yolu.

Somat : Sofra, yemek (Mevlevîlerde de kullanılır).

Şedd : Bele kuşatılan kuşak (adları, bağlanış tarzları ve bunlara ait terimler özetde geçti).

Şeh-bâz : Ulu doğan kuşu anlamına gelen bu söz, İran Fütüvvet-dârlarına ad olmuştur.

Şeyh : Halîfeden yüksek mâkama sâhib olan.

Şeyh-al meşâyih - Şeyh-al şüyûh : Şeyhlerin, yâni Ahîlerin tâbi oldukları zat. Ahî-Türk, Ahî-Baba da deniyor.

Tahrîk-i Şedd : Lüzumunda bir seyyide, yahut Fütüvvet yolundan olan beye, hükümdara baş vurularak dereceyi yüceltmek.

Teberrâ : Muhammed'i ve soyunu sevmeyenleri sevmemek, sevmeyenleri sevenlere ve onlara dost olanlara düşman olmak.

Tekmîl : Fütüvvet yoluna gireni yüksek dereceye ulaştırmak.

Terbiye - terbiyet : Yol oğlu. Ferzend-i tarîyk ve Fetâ da deniyor.

Terceman - Tercemân-ı lisân : Tercüman diye kullanılan bu söz, mürettep ve çoğu kere de manzum dua ve hitaplardır.

Tevbe ve telkîyn : Fütüvvet yoluna girene tövbe ettirmek ve gereken şeyleri söylemek, muayyen tenbihlerde bulunmak.

Tevellâ : Ehl-i Beyti sevmek, seveni ve sevenleri seveni sevmek.

Türkistânîler : Türkistân ülkesi Fütüvvet-dârları.

Üstâd-ı nefsolmak : Nefsini terbiye etmek, isteklerine hâkim olmak.

Üstâd-ı Şedd : Şedd bağhyan usta.

Yârenler : Dostlar, Fütüvvet ehli.

Yezidler : Ehl-i Beyt düşmanları.

Yiğit : Yol oğlu, fetâ.

Yol atası : Yol ata da deniyor. Fütüvvet yolunda ata tanınan kişi.

Yol kardeşi : Fütüvvet yolunda kardeş tanınan iki kişi.

METİNDE GEÇEN ÂYETLER

S. 2, 74. a. «Ey insanlar, Allaha, Peygambere ve içinizden emredek kudret ve liyakata sâhib olanlara itaat edin.» (IV, 59).

S. 5, 75. b. «Onlara iyice anlatabilmesi için kendi kavminin dilinden başka bir dille hiç bir Peygamber göndermedik.» (XIV, 4).

S. 6, 76. a. «Demişlerdi ki: Noksan sıfatlardan seni arı biliriz; bize bildirdiğin şeylerden başka bilgimiz yok.» (II, 32).

S. 7, 76. b. «Adam akıllı nâdim olup doğru yoldan saptıklarını görünce de Rabbimiz acımazsa bize ve yarlıgamazsa bizi mutlaka ziyankârlardan olacağız dediler.» (VII, 149).

«Gerçekten de senden başka yoktur tapacak; tenzîh ederim seni ve şüphe yok ki ben, zâlimlerden oldum.» (XXI, 87).

«Ve sensin acıyanların en acıyanı.» (VII, 151, XXI, 83, XXIII, 109, 118).

S. 8, 77. a. «Yer yüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma.» (LXXI, 26).

S. 9, 77. b. «Şehirdeki kadınlar, azîz'in karısı, kölesinden murad almak istemiş; sevgi, bütün kalbini kaplamış, görüyoruz ki o, apaçık bir sapıklıkta dediler.» (XII, 30).

S. 10, 78. a. «An o zamanı ki Mûsâ, genç arkadaşına, ben demişti; iki denizin kavuştuğu yere dek durmadan, dinlenmeden gideceğim, yahut da yıllarca bu uğurda uğraşacağım.» (XVIII, 60).

S. 12, 79. a. «Elif Lâm Mîm» (II, 1, III, 1, XXIX, 1, XXX, 1, XXXI, 1, XXXII, 1).

S. 16, 81. a. «Şüphe yok ki seninle bey'atleşenler, ancak Allah'la bey'atleştiler...» (XLVIII, 10).

S. 17, 81. b. «Beni Müslüman olarak öldür ve düzgün, iyi kullarına kat beni.» (XII, 101).

S. 19, 82. b. «Bu gün dîninizi ikmal ettim, size verdiğim nîmetimi tamamladım, size dîn olarak Müslümanlığı verdim ve hoşnud oldum.» (V, 3).

S. 29-30, 87. b. - 88. a. «O vakit kendilerine uyulanlar, azâbı görerek kendilerine uyanlardan kaçınır, uzaklaşırlar, aralarındaki vesîle ve sebepler de tamamilе kesilir gider. Onlara uyanlar da muhakkak derler ki: Keşke bir kere daha dünyaya dönseydik de onlar bizden nasıl kaçındılarsa biz de onlardan kaçınsaydık, çekinseydik. İşte Allah, onlara yaptıkları şeyleri, üstlerine çöken bir hasretten ibâret gösterir. Onlar ateşten dışarı çıkmazlar.» (II, 166-167)

S. 29, 87. b. «Ve Allah İsrailoğullarından kuvvetli söz almıştı ve onlardan oniki emîn adam göndermişti.» (V, 12).

S. 30, 88. a. «Ey inananlar, hepiniz birden sulha, selâmete girin; şeytanın izini izlemeyin; şüphe yok ki o size apaçık bir düşmandır.» (II, 208).

S. 31, 88. b. «De ki: sizden tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim ancak yakınlarıma sevgidir.» (XLII, 23).

S. 42, 94. a. «16. sahifede (81. a.) geçti.»

«Ey inananlar sakının Allahtan ve herkes yarın için ne hazırladı, ona baksın ve çekinin Allahtan; şüphe yok ki Allah ne yapıyorsa siz hepsinden haberdardır.» (LIX, 18).

«Ey inananlar, tövbe edin Allaha hâlis bir tövbe ile.» (LXVI, 8)

«Ve Allah tövbe edenleri sever ve tertemiz olanları sever.» (II, 222).

S. 43, 94. b. «Ey Âdemoğulları, şeytana kulluk etmeyin, şüphe yok ki o, apaçık bir düşmandır size diye emredip söz almadı mı sizden?» (XXXVI, 60).

«O günde ki ne mal fayda verir o gün ne evlât; ancak Allah'a şirk'ten ve şüpheden arınmış bir gönülle gelen faydalanır.» (XXVI, 89).

S. 45, 95. b. «De ki: o Allah birdir; herşey ve herkes ona muhtaçtır, onun zevali yoktur, bir şeye muhtaç değildir. Doğurmaz ve doğmamıştır ve ona bir tek eşit ve benzer olamaz, yoktur.» (CXII).

S. 47, 96. b. «Ve odur her şeyden önce var olan ve her şeyden sonra kalan ve her şeye üstün olup delilleri ile bilen ve her şeyi bilende duyularla bilinmiyen ve o, her şeyi bilir.» (LVII, 3).

S. 48, 97. a. «Ve Allahınız tek Allaktır, ondan başka tapacak yok; rahman ve rahîm odur.» (II, 163).

«Hep birden Allahın ipine sımsıkı sarılın.» (III, 103).

S. 50 - 51, 98. a-b. «Allah kesin olarak bildirdi ki kendisinden başka yoktur tapacak. Meleklerle bilgi sahipleri de tam bir doğrulukla bunu bildiler bildirdiler. O üstün Tanrıdan, o hüküm ve hikmet sahibinden başka yoktur tapacak. Allah katında din, ancak İslâm dînidir.» (III, 18 - 19).

S. 51, 98. b. «İki denizi salmıştır, nerde ise karışacaklar.» (LV, 19).

«Ve öyle bir mâbutdur ki iki denizi akıtmıştır, bu tatlı ve içilecek sudur ve su, tuzlu ve acı su.» (XXV, 53).

«Ey inananlar, sabredin, karşı durun ve Allahtan sakının, ancak bu sâyede kurtulur, bu sâyede dost olursunuz.» (III, 200).

S. 52, 99. a. «Ve Allahsa yaptıkları işin ardından onları kavramış, kaplamıştır. Hayır, o, şerefli Kur'an'dır, korunmuş levhada.» (LXXXV, 20 - 22).

S. 55, 99. b. «Allahın yardımı ve fethi gelip çattı mı ve insanların bölük-bölük Allah dînine girdiğini gördün mü artık Rabbine hamdederek tenzih et onu ve yarlıganma dile ondan; şüphe yok ki o, bütün tövbeleri kabul eder.» (CX).

«Rabbimiz, bizi doğru yola sevkettikten sonra kalplerimizi sapıtırma ve kendi katından bize rahmet bağışla, şüphe yok ki sen, fazlasile bağışlıyorsun.» (III, 8).

S. 54, 100. b. «Şüphe yok ki biz, sana apaçık bir fetih vermişizdir. Allah, ümmetinin önce ve sona kalmış suçlarını sana bağışlasın ve sana, nimetini tamamlasın ve seni doğru yola getirsin diye ve sana üstün bir yardımla yardım etsin diye.» (XLVIII, 1 - 3).

«Yardım ve zafer Allahtan ve pek yakın bir fetih ve müjdele inananları.» (LXI, 13. Yâ Muhammed sözü âyetle birlikte.)

«Rabbimiz, sen bizimle kavmimizin arasında gerçek olanı hükmet ve sen, hükmedenlerin en hayırlısısın.» (VII, 89).

S. 59, 102. b. «Ona yumuşak bir tarzda söz söyleyin.» (XX,44)

S. 64, 106. a. «Rahmân, Kur'anı öğretti, insanı halk etti, ona dilleri, konuşmayı belletti, güneş ve ay hesapla hareket eyler ve yıldız ve ağaç secde eder ve göğü yüceltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde, tartıda insafsızlık etmeyin. Terâziyi doğru tutun, adâletle tartın ve eksik tartmayın.» (LV, 1 - 9).

«Bir şey ölçtüğünüz vakit ölçgeği tam tutun, tarttığınız şeyi doğru terâzi ile tartın.» (V., 35).

S. 68, 107. a. «Söz budur ancak: Şirk koşanlar pistir.» (IX,28)

«Gerçekten de münâfıklar, ateşin en aşağı yerindedir.» (IV, 145).

«Ey inananlar, sarhoşken namaza yaklaşmayın.» (IV, 43).

S. 69, 107. b. «Ve Allahın adına vefâ edin.» (XVI, 91).

«Benim adıma vefâ edin de ben de ahdınıza vefâ edeyim.» (II, 40).

S. 70, 108. a. «Söz budur ancak: İçki, kumar, putlar, fal için kullanılan oklar şeytanın işlerindendir, pistir.» (V, 90).

«Zinâya yaklaşmayın, kötü şeydir gerçekten de ve kötü bir yoldur.» (XVII, 32).

S. 71, 108. b. «Bütün inceden inceye alay eden kovucuların vay hallerine.» (CIV, 1).

«Gerçekten de münâfıklar, Allaha düzen kurarlarken o da onlara düzen kurar.» (IV, 148).

S. 72, 109. a. «Vay o gün yalanlıyanlara.» (LXXVII, 15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49).

S. 72, 109. a. «Allahın harâm ettiği canı, haklı olmadıkça öldürmeyin.» (XVII, 33, VI, 151).

S. 73, 109. b. «Ve isrâf etmeyin, Allah gerçekten de müsrifleri sevmez.» (VII, 31).

«Hırsızın, erkek olsun, kadın olsun, ellerini kesin.» (V, 38).

«Gerçekten de Allahın lâneti zâlimlere.» (VII, 44).

«Bilin ki Allahın lâneti zalimlere.» (XI, 18. metindeki âyetin baş tarafı yanlıştır.)

S. 74, 110. a. «Hamdolsun ki Allah, ağaç altında seninle bey'-atleşenlerden râzı olmuştur.» (XLVII, 18).

S. 79, 112. b. «Mûsâ, ona, sana öğretilen gerçek bilgidен bana da öğretmen şartile sana uyayım mı dedi.» (XVIII, 66).

S. 82, 114. a. «Rabbimiz, kendimize zulmettik; suçumuzu örtmez, bizi yarlıgamazsan gerçekten de ziyankârlardan oluruz.» (VIII, 23).

«Öfkesini yenenleri, insanları bağışlayanları ve ihsanda bulunanları Allah sever.» (III, 134).

S. 84, 115. a. «Ve onları oniki bölüğe ayırdık, oniki ümmet ettik.» (VII, 160).

«Taştan oniki pınar fışkırmıştır. Halkın her bölümü su içeceği kaynağı bilmiş, anlamışdı.» (II, 60).

METİNDE GEÇEN HADİSLER

S. 4, 75. a. «Allah huyları ile huylanın.», «Hikmeti ehlinden başkasına vermeyin; yoksa zulmetmiş olursunuz.» Her iki söz de uluların sözlerinden olacak.

S. 5, 75. b. «İnsanlara akılları miktarınca söz söyleyin.» Cami'-al Sagıyr ve Hünûz-al Hakaayık'da bulamadık. «Fîhi Mâ-fîh» in «Havâşî ve Ta'likaat» ında «İnsanlara akılları miktarınca söz söyle» tarzında ve Hadis olarak kaydedilmiştir (Bedî'-al zaman Firûzan-fer basımı, Tehran Üniv. yayın. 1330 hicrî semsî, s. 248). «Ahâdîs-i Meşnevî» de ise «Biz Peygamberler zümresi, insanlara akılları miktarınca söz söyleriz» mealinde ve «Nahc-al Balâğa Şerhi» ile «İhyâ-al Ulûm» da geçtiği de kaydedilerek alınmış fakat her iki kitabın hangi basım olduğu, nerde basıldığı kaydedilmemiştir (Bedî'-al Zaman Firûzan-fer basımı, Tehran Üniv. yayın. 1334 semsî hicrî, s. 267).

S. 6, 76. a. «Ulu Tanrı, Âdem'e, iki huy yüzünden Fütüvvet indirdi: Şeytana düşman oluştı sabır, Tanrı korkusundan çok ağlayış.» Böyle bir hadise rastlamadık.

S. 15, 80. b. «Alî bendendir ve ben Alîdenim; gerçek, benden sonra Alî iledir.» Câmî'-al sagıyr'de «Alî bendendir, ben Alî'denim;

benim borçlarımı haklarımı benden sonra ancak Alî öder» mealinde bir hadîs var (Mısır - Matbaat-al Hayriyya - 1321 hicrî, s. 55).

«Kanın kanımdır, eti etimdir, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur. Yâ Alî, sen, kardeşimsin, Mûsâ'ya Hârûn ne menzilede ise bana o menziledesin.» Câmi'-al Sagıyr'de «Alî, bana, Mûsâ'ya Hârûn ne menziledeyse o menzilededir; ancak benden sonra Peygamber yok» mealinde bir hadîs var (II, s. 55). Seyyid Süleymân-ı Belhî, «Yanâbî'al Mavadda» da «Yâ Ümme Seleme, Alî bendendir, ben Alî'denim. Eti etimdir, kanı kanımdandır ve o, Mûsâ'ya Hârûn ne menziledeyse bana o menzilededir. Duy ve tanık ol, bu Alî, Müslümanların ulusudur» mealinde bir hadîsi «Zavâid-al Mûsne'den naklediyor (İst. Ahter Matbaası - 1301, I, s. 55).

S. 16, 81. a. Hadîs'in metni yanlış ve noksandır. Tamâmının ve doğrusunun meali şudur: «Bilmez misiniz ki gerçekten de ben inananlara nefislerinden daha evlâyım ve bilmez misiniz ki ben her inanan kişiye nefisinden evlâyım. Sahâbe evet dediler. Alî'nin elinden tuttu da dedi ki: ben kimin mevlâsıysam Alî de onun mevlâsıdır.» (Seyyid Abdülhuseyn Şerefüddîn-i Âmilî: Al Murâcaât, II. Basım, Bağdat - 1365 - 1946. s. 201. Hadîsin çeşitli rivâyetleri için aynı kitabın 197 - 222. sahifelerine bakınız.)

«Allah emrini ululamak, Tanrı halkını esirgemek, dünyâda müsamaha ile, âhirette şefaate muamelede bulunmak.» Fütüvvet-Nâme'lerin hemen hepsinde hadîs olarak nakledilen bu sözü hadîs kitaplarında bulamadık.

«Allahım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol; ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horla ey duaları icâbet eden.» «Ey duaları icâbet eden» sözünden başka hepsi de bir evvelki hadîsin devamıdır.

S. 17, 81. b. «Allahım, beni yoksul yaşat, yoksul öldür, yoksullar zümresinden olarak da haşret.» (Câmi'-al Sagıyr, I, s. 46).

S. 18, 82. a. «Allahım, seni tanık tutarım ve tanık olarak da yetersin sen ve meleklerini, arşını taşıyanları, göklerinde, yerlerinde, onların üstünde, altında, arasında bulunanları da tanık tutarım, gerçekten de sensin Allah, yoktur senden başka tapacak, birsin, eşin - ortağın yok.» Bu sözleri bir yerde bulamadık.

«نَجِيَّكَ» diye yazılan sözün aslı «نَجِيَّكَ» dır. Peygamber, Gadîru-Humm'da Alî'nin mevlâ, yani inananların velyy-i emri oldu-

ğunu bildirince Ömer, Alî'yi «Mutlu olsun sana ey Abâ-Tâliboğlu, bu gün benim ve bütün kadın-erkek, inananların velîsi oldun» diye kutlamıştır (Al-Murâcaât, s. 201).

S. 19, 82. b. «Kardeşlik hadîsleri.» Hemen hepsin'in metninde bozukluk vardır. Kardeşlik iki kere olmuştur. Biri hicretten önce Mekke'de, ikincisi hicretten sonra Medîne'dedir. Her ikisinde de Muhammed, Alî'yi kardeş etmiş ve bunu bildirmiştir (Al-Mürâcaât, s. 152 - 154 ve 156 ve devamı).

«Yâ Alî, sen benim vâsım, vârisim ve benden sonra halîfemsin ve sen Tanrıdan çekinenlerin imâmısın.» Al-Mürâcaât'ta buna benzer bir çok hadîsler olduğu gibi (s. 222 v.d.) Câmi'de de «Alî dünyada da kardeşimdir, âhirette de» mealinde bir hadîs vardır (II, s. 55).

S. 21, 83. b. «Emîn-al Ümme», Abû-Ubeyde'dir. «Bu ümmetin emîni Cerrahoğlu Abû-Ubeyde'dir, bilgini de Abbâsoğlu Abdullah» mealinde bir hadîs vardır (Câmi', I, 74).

S. 28, 87. b. «Ben ilmin şehriyim, Alî kapısıdır; ilmi isteyen kapıya gelsin.» (Câmi', I, s. 90).

«Benden sonra İmâmlar onikidir; evvelleri Alî, âhırları kaa'im olan Mehdî. Onlardır halîfelerim ve vasîlerim.» (Al-Mürâcaât, s. 223).

S. 30, 88. a. «Ehli Beytim, Nûh'un gemisine benzer; ona binen kurtulmuştur, binmiyen boğulmuş - gitmiştir.» (Câmi', II, s. 136).

«Ben aranızda iki halîfe bırakıyorum. Biri Allahın kitabı ki gökten yere uzatılmış iptir; öbürü ise soyum, Ehli Beytim'dir. Bu ikisi havuz kıyısında bana ulaşınca dek birbirinden ayrılmaz.» (Câmi', I, s. 87).

S. 31, 88. b. «Şaffî'ye isnad edilen beytin doğrusu «Vasî'yi sevmek Râfızîlikse gerçekten de ben, kulların en Râfızîsiyim» mealindeki beyittir (Yanâbî'-al Mavadda, s. 355).

Hadîsin doğrusu, «İnsanlar Abû-Tâliboğlu Alî'yi sevmeye birleşelerdi Allah cehennemi yaratmazdı» mealindedir (aynı, s. 125).

S. 32, 89. b. «Bilginler, peygamberlerin mîrasçılarıdır.» (Câmi', I, s. 58).

Bu sahifedeki öbür sözleri bulamadık. Anlamalarını veriyoruz: «Ümmetimin bilginleri, İsrailoğullarının peygamberlerine benzer.» «Bir bilgin gelse de halk ayağa kalkmasa da kıyamet günü onlara sefaat etme.» «Yoksul bir mü'minin Tanrı katında hürmeti, yedi gökten de, yedi yerden de, meleklerden de, dağlardan da üstündür.» «Tasavvuf ehli ile aç ve susuzların dualarına rağbet gösterin; çünkü Allah onlara bakar ve dualarına çabucak icâbet eder.» Bu sözün hadîs olmasına imkân yoktur. Çünkü tasavvuf, Yunancadan gelen ve sonradan icad edilen bir sözdür. «Evlâdımı ululayan beni ululamış olur ve kim evlâdımı ulularsa Allahı tanık tutarak söylüyorum, o kişi cennete girer ve kim evlâdımı severek ölürse şehid olarak ölür. Evlâdıma buğzederek ölen, kâfir olarak ölür.» Bu meale yakın bazı hadîsler vardır. «Yürüyün, Kâ'be Tanrısına hamdolsun, tek olanlar öndülü aldı.» «Hisabınız görölmeden hesabınızı görün.»

S. 34, 90. a. «Nefsini bilen rabbini bilir, İbni Teymiyye mevzû' sayar. Sâfillerden Yahya-bni Maâz-ı Râzî'nin sözüdür diyenler de vardır (Aliyy-al Kaari: Mevzûât-ı Kebîr, İst. Matbaa-i Âmire-1289, s. 83). Mevlânâ bu sözü, Alî'nin olarak kabul eder (Fîhi Mâ-fih, Bedî'-al Zamân basımı, Tehran Üniv. yayını. 1330 şemsî hicrî, s. 56). Künûz-al Hakaayık'taysa bir hadîsin içinde geçer (Ahâdis-i Mesnevî, s. 167).

S. 36, 91. a. «Alî'den başka yiğit yok, Zülfekaar'dan başka kılıç yok.» Alî, bir hutbesinde, Muhammed'in bu sözü kendisine söylediğini bildirir (Yanâbî', I, s. 80).

S. 38, 92. a. «İlk hadîs olarak yazılan sözün birinci kelimesi «mihter» Farsçadır. İkinci söz de hadîs değildir. Ancak meal bakımından buna benzeyen ve «bir kavmin ulusu, o kavme hizmet edendir, bir topluluğa su dağıtan da kendisi, en sonra içer» anlamında bir hadîs vardır (Câmi', I, s. 39).

S. 39, 95. b. «Ben yiğitim, yiğit oğluyum, yiğit kardeşiyim, yiğit babasıyım.» «Ben kesilmek istenen kişinin oğluyum, güzel yüzünün, İbrâhim Haliloğlu İsmâil'in oğluyum.» Fütüvvet-Nâme'lerde bulunan bu iki sözü hadîs kitaplarında bulamadık.

S. 46, 96. a. «Dünyâ âhiretin tarlasıdır.» (Künûz, II, s. 67).

«Bir an düşünmek, yetmiş yıl ibâdetten üstündür.» (Künûz, II, s. 27. Ancak metinde «Bin yıl» denmiştir.)

S. 47, 96. b. «Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur.» (Câmi', I, s. 106).

S. 57, 101. b. «Âlimin uykusu câhil'in ibâdetinden hayırlıdır.» Böyle bir hadîs yok. Fakat Câmi'-al Sagıyr'de «Bilgi ile uyumak, bilgisiz namaz kılmaktan hayırlıdır» diye bir hadîs var (II, s. 175).

S. 57, 102. a. «Mürebî olmasaydı rabbimi tanımazdım.» Böyle bir hadîs yok.

S. 60, 103. a. «Şeriat sözlerimdir, tarîkat işlediğim işler. Hakikat hâlimdir, ma'rifet sermayem. Üstünlük dînimdir, sevgi temel. Şevk bineğimdir, korku yoldaşım. Bilgi silâhımdır, yumuşaklık arkadaşım. Dayanç büüründüğüm elbisemdir, kanaat hazînem. Doğruluk konağımdır, iyice inanç yurdum. Yoksulluk övüncümdür, öbür işlere bununla övünürüm.» Böyle bir hadîs yoktur. Zâten bu sözlerdeki terimlerin çoğu da sonradan uydurulmuş terimlerdir. Ancak Şeyh Hacı Abbâs-ı Kummî, Meclisî'nin «Bihâr-al Envâr» ını telhîs ederek meydana getirdiği «Sefinet-al Bihâr» da «Yoksulluk övüncümdür, onunla övünürüm» mealinde bir hadîs nakleder (Necef, Al-Matbaat-al İlmiyye - 1355 hicrî, II, s. 378). Bu hadîse mevzû diyenler de vardır (Mevzûât, s. 57).

S. 61, 103. b. «Kim Allah için alçalırsa Allah onu yüceltir.» (Câmi', II, s. 152).

S. 62, 104. a. «Selmân, biz Ehli Beyt'tendir.» (Câmi', II, s. 28).

S. 64, 105. a. «Ölmeden önce ölün, amelleriniz tartılmadan onları tartın.» Mevzû' diyenler varsa da (Mevzûât, s. 87) mealen hadîs sayılabilir.

S. 68, 107. a. «Allah bakana da lânet etsin, baktırana da.» (Künûz, II, s. 147).

«İnsanların şerri, insanlara zararı dokunanıdır.» Böyle bir hadîs yoksa da «İnsanların hayırlısı, insanlara en fazla faydası dokunanıdır» mealindeki hadîse nazaran mealen hadîs sayılabilir (Câmi', II, s. 8).

«Esirgemek, imandandır.» «Allah halkını esirgemek.» Her iki söze de hadîs kitaplarında rastlamadık.

S. 70, 108. a. «Her sarhoşluk veren haramdır. Dünyada içki içmiye alışkın olup tövbe etmeden ölen, âhîret şarabını içemez.» (Câmi', II, s. 78).

«Kadınına ardından yaklaşan kişiye Allah nazar etmez.» (Künûz, II, s. 203).

S. 71, 108. b. «Mel'undur Lût kavminin amelini yapan kişi.» (Câmi', II, s. 137 - 138).

«Kalbinde bir habbe kadar bile olsa kibir bulunan kişi cennete giremez.» Böyle bir hadîse rastlamadık.

«Acıyanlara merhamet sahibi Allah acır. Yer yüzündekilere acıyın, gökyüzündeki de size acısın.» (Câmi', II, s. 20).

«Haset, ateş odunu nasıl siler-süpürürse, bütün ibâdetleri, iyilikleri siler-süpürür.» «Allah için sevgi, Allah için düşmanlık.» Bu iki söze de hadîs kitaplarında rastlıyamadık.

S. 72, 109. a. «عَيْنَانِ زَيْنَانِ» Bu söz âyet olarak alınmış. Herhalde bu hatâ müellife değil, kopya edene ait. «İki göz de zinâ eder, iki el de zinâ eder, iki ayak da zinâ eder, ferc de zinâ eder» mealindeki hadîsin ilk cümlesidir (Câmi', II, s. 59).

«Yalancı, ümmetinden değildir.» «Hâin korkar.» «Mü'minin ırzı kanı gibidir.» sözlerini de hadîs kitaplarında bulamadık.

S. 73, 109. b. «Nekes, zâhit de olsa cennete giremez.» Mevzu hadîs (Mevzûât, s. 31).

S. 79, 112. b. «Şeyhi olmıyanın dîni de yoktur, îmanı da.» «Kimin şeyhi yoksa onun şeyhi şeytandır.» Bu iki sözün uydurma olduğunda hiç bir şüphe yoktur.

«İnsanı kendisini edeplendirmesi, ders alarak edepli olmasından yeğdir.» Böyle bir hadîse de rastlamadık.

METİNDE GEÇEN ŞİİRLER VE BÜYÜKLERİN SÖZLERİYLE ATASÖZLERİ

Fâtih Mehmed'i öven kıt'a :

*Hezâran şükür ü minnet zül-celâle
Ki halka rahmet ü ihsan kılıpdur*

*Cihan halkına bir akl mükemmel
Ferâset ıssına sultan kılıpdur*

*Ne kahr ıssı ne fikr ıssıdurur kim
Aceb hüküm ü aceb ferman kılıpdur*

*Bilür âlem ki bu Sultan Muhammed
Ki Rûm içre aceb erkân kılıpdur*

*Verürdi hürmetini tâc u tahtın
Yıkılmış mülki âbâdan kılıpdur*

*Güninde adl ü rahmet emn ü âman
Evin zâlimlerin vîran kılıpdur*

*Özi kendüden olmadı imâm ol
Ana halka imâm rahmân kılıpdur*
s. 3, 74. b.

Bu kıt'a, herhalde Seyyid Huseyn'indir.

«Allahım, özlerimizi düzgün et, dindaşlarımıza, buyruklarına karşı itaat etmeyi nasıb et. Bizi korku elbisesi ile bürü, ümit ipine yapışmamızı sağla. Buyruklarını tutalım, civarına varalım. Göğüslerimizi imanin güzellikleri ile aç, Gönüllerimizi adam akıllı inanç sırları ile aydınlat. Anlayış gerçeklerine ulaşanlardan et. Kapını örtme bize, kapından kovma bizi. Ey cömert, ey kerem sahibi, ey merhametlilerin merhametlisi, keremine lâıyk neyse onu yap bize. s. 17, 81. b. Alî'ye atfedilen bu sözleri bir yerde bulamadık.

«Ârife işaret yeter.» Arap atasözü. s. 35, 90. b.

Şafii'ye atfedilen söz, «Fütüvvetin temelleri tamamen edeplerdir» anlamındadır. s. 39, 95. b.

«Perde kaldırılrsa bile yakıynım artmaz.» Alî'nin sözlerinden olduğu pek meşhurdur. s. 48, 97. a.

تا من باشم کنم تولا بعلى تا حشر کند خدای با آل علی
با چهار محمد دو حسن یک موسی با جنر و باحدین و باچار علی
s. 49, 97. b.

Anlamı şudur :

Sağ oldukça Alî'yi seveyim de Allah beni Peygamber soyuyla, Dört Muhammed'le, İki Hasan'la, Bir Mûsâ ile, Ca'fer'le, Huseyn'le ve Dört Alî ile haşretsin.

Bu rubâî'deki Dört Muhammed'den maksat, Muhammed Peygamber (Ölm. 632), Muhammed İbni Aliyy-al Bâkır (Ölm. 733), Muhammed ibni Aliyy-al Cevâd' (Ölm. 835) ve zuhûr edeceğine inanılan ve 869'da doğmuş bulunan Muhammed ibnil Hasen-al Mehdî'dir. İki Hasan'ın biri Hasan ibni Aliyy-al Müctebâ (Ölm. 670), öbürü Hasan ibni Aliyy-al Askerî'dir (Ölm. 874). Mûsâ, Mûsa-bni Ca'fer-al Kâzım'dır (Ölm. 799). Ca'fer, Ca'fer ibni Muhammed-al Sâdık'dır (Ölm. 765). Huseyn de Alî oğlu Huseyn-al Şehîd'dir (Ölm. 680). Dört Alî'den maksat da şunlardır: Aliyy ibni Abû-Tâlib (Ölm. 661), Aliyy ibnil Huseyn-al Seccâd (Ölm. 719), Aliyy ibni Mûsâ-al Rızâ (Ölm. 818) ve Aliyy ibni Muhammed-al Hâdî'dir (Ölm. 863). Müellif böylece Muhammed'le beraber Oniki İmâm'ı bir rubâîde anmaktadır. Rubâî, belki müellifindir, belki de Fütüvvet ehlinde okunagelen tercümanlardan biridir. s. 49, 97. b.

*Sen mübârek kıl ilâhî Âl-i Peygamber hakı
Seyyid-i evlâd-i Âdem Hayder-i Safder hakı
Dört Muhammed hürmetiğün dört Alî'nün hakkığün
İki Hasan hem Huseyn ü Kâzım ü Ca'fer hakı*

*(Ya ilâhî) Sen mübârek kıl Peygamber hakkığün
Fahr-i âlem sâhib-i mihrâb ü minber hakkığün
Dört Muhammed izzetiğün dört Alî'nün hürmeti
Hem Huseyn iki Hasen Kâzım u Ca'fer hakkığün*

Bunlar da bundan önceki rubâî gibi, Tarikat erbabı arasında Şîlik temayülünü güdenlerde bu çeşit rubâî ve kıt'alara rastlanır. «Tanrı, üç Muhammed, dört Alî, iki Hasan, Huseyn, Mûsâ ve Ca'fer hakkı için, onların hürmetine şu kutlu seferde bize binlerce yardım, binlerce neşe ve zafer ver» mealindeki şu Farsça rubâî, Mevlevîlerde yolculuk gül-bangidir :

هزار نصرت و شادی هزار فتح و ظفر بده مرا تو خدایا درین خجسته سفر
بدو حسن بحسین و موسی و جعفر بحرمت سه محمد بحق چهار علی

Gaalip Dede de (Ölm. 1799),

*Ey Mazhar u hem muzhir-i esrâr Alî
İsnâ-Aşer'in hayline serdâr Alî
Anlar ki Huseyn ü Mûsiy ü Ca'fer'dir
İki Hasen üç Muhammed ü çâr Alî*

rubâisinde aynı geleneğe uyar (Dîvan; Mısır-Bulak, 1952, s. 148). s. 52, 99. a.

کار بسخن کار میسر شدی کار نظامی بفلک بر شدی
s. 57. 101. b.

Sözle iş kolaylaştıysaydı Nizâmî'nin işi göğün de yücelerine varırdı (Mahzen-al Esrâr, Mekaalet-i duvum der adl ü insâf nigâhdâsten bölümünün son beyti, Penç genc; İst. Üniv. Farsça yaz. 286, 11. b.). s. 57, 101. b.

*Dimek itmeye assı işlemeksüz
Er isen işlemek getir dimeksüz*

Şeyhî'ye (Ölm. 1422) atfedilen bu beyti dîvanında bulamadık (Şeyhî Dîvanı, T.D.K. basım, İst. 1942 - Maarif Matbaası, tıpkı basım).

Alî'ye atfedilen ve «bilgi gence süstür, akılsa altın gerdanlık; bilgi, ışıqlanılan bir nurdur, bilgisizlikse alev alev yanan bir ateş» anlamında olan beyti, dîvanında bulamadık (1283 - Tebriz). s. 57, 101. b.

«Dili tatlı olanın dostları çoğalır.» (Reşîdüddin Vativât: Sad Kelime-i Emîrül Mü'minîn Alî, İst. Üniv. Farsça Yaz. 489, 266. a.), s. 59, 102. b.

«Evde kimse varsa bir harf yeter» mealinde Farsça bir atasözüdür.

«Allah rahmet etsin mevkiini, derecesini iyice bilene ve had-dini aşmıyana.» (Sad Kelime, 210. b.)

«Büyük kişi vaadedince tutar.» Arap atasözü.

ادب تاجیست از نور الهی بنه بر سر برو هر جا که خواهی
«Edep Tanrı nurundan bir taçtır; başına giy de nereye diler sen yürü.» Kimin olduğunu bulamadık.

«Utanmak îmandandır» mealindeki bu sözün, uluların sözlerinden olduğunu sanıyoruz.

از خدا جویم توفیق ادب بی ادب محروم کشت از لطف رب
«Edebe riayet etmek hususunda başarı vermesini Tanrıdan dileyelim; edepsiz kişi, Tanrı lûtfundan mahrum kalmıştır» mealin-

deki bu beyit, Burgâzî tarafından «Mesnevî» den alınmıştır. Seyyid Huseyn de Burgâzî'den alıyor. Ancak «Mesnevî» de ikinci mısırâdaki «شد» «گشت»dür (Burgâzî Fütüvvet-Nâme'si, s. 32). s. 61, 103. b.

Alî'ye atfedilen ve «Fütüvvet âlemi bir âlemdir ki» diye başlayan sözlere, Alî'ye ait sözler arasında rastlayamadık. s. 89, 117. b.

هرکسی کو ادب طالب نکند بر بساط شرف طرب نکند
ادب آموز کرهمی خواهی تا زمانه ترا ادب نکند

(Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si, s. 32). s. 91, 118. b.

Seyyid Huseyn, adlarını anmamakla beraber evvelce söylediğimiz Fütüvvet-Nâme'lerden faydalandığı gibi Reşîdüddin Vatvât'ın «Sad Kelime» sinden de faydalanmıştır. Bu kitabın adını kendisi de anar (95. b.). Ayrıca «Dürer-i Üzrî» ve «Nesr-i Leâlf» diye iki kitaptan da bahseder (aynı). Ona göre Alî sohbet ederken ashâb ve Hasan'la Huseyn sözlerini yazıyorlar. Bu kitaplar bu sözlerden meydana geliyor. İlk kitap her halde 436 hicrîde (1044) ölen ve Şerîf Murtazâ diye tanınan Abul-Kaasım Aliyy ibn-al Huseyn'in «Al Durarî Val Gurar» i (Keşf-el Zunûn, Maarif Vekâleti, Basın, c. I, 1360-1941, s. 748), ikincisi de 422 hicrîde ölen (1030 - 1031) Abû-Saîd Mansûr ibn-al Huseyn'in «Nesr-al Durar» i olacak, (aynı, c. II, 1362-1943, s. 1927). Ancak biz, müellifin bu son iki kitabı gördüğüne, hele incelediğine pek te ihtimal vermiyoruz. Hâsılı bu «Fütüvvet-Nâme» yi bilgi erbâbına sunarken şunu tekrar edelim ki XV. yüzyıl da Osmanlıları ülkesindeki Fütüvvet ehlinde ve İran'da Şurbî, Kavî gibi kollar, tuz gelenegi v.s. tamamilen unutulmuştur. Devletin ordusuna karşı Fütüvvette artık Seyfî kol da yoktur. Bütün bu temeller yerini Safavî propagandasına vermiştir. Netekim bu kitaptan sonraki müellifi meçhul Fütüvvet-nâme'yle Seyyid Razavî'nin Fütüvvet-Nâme'sinde bu karakter, daha da geniş bir yer tutmadır ki nihayet XVII. yüzyıl şeyhlerinden Belgrad'lı Münîrî, «Nisâb-al İntisâb» ında bu yarayı deşmek lüzumunu duymuş ve bu fikre siddetle çatmıştır [10].

[10] İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, s. 63-66.